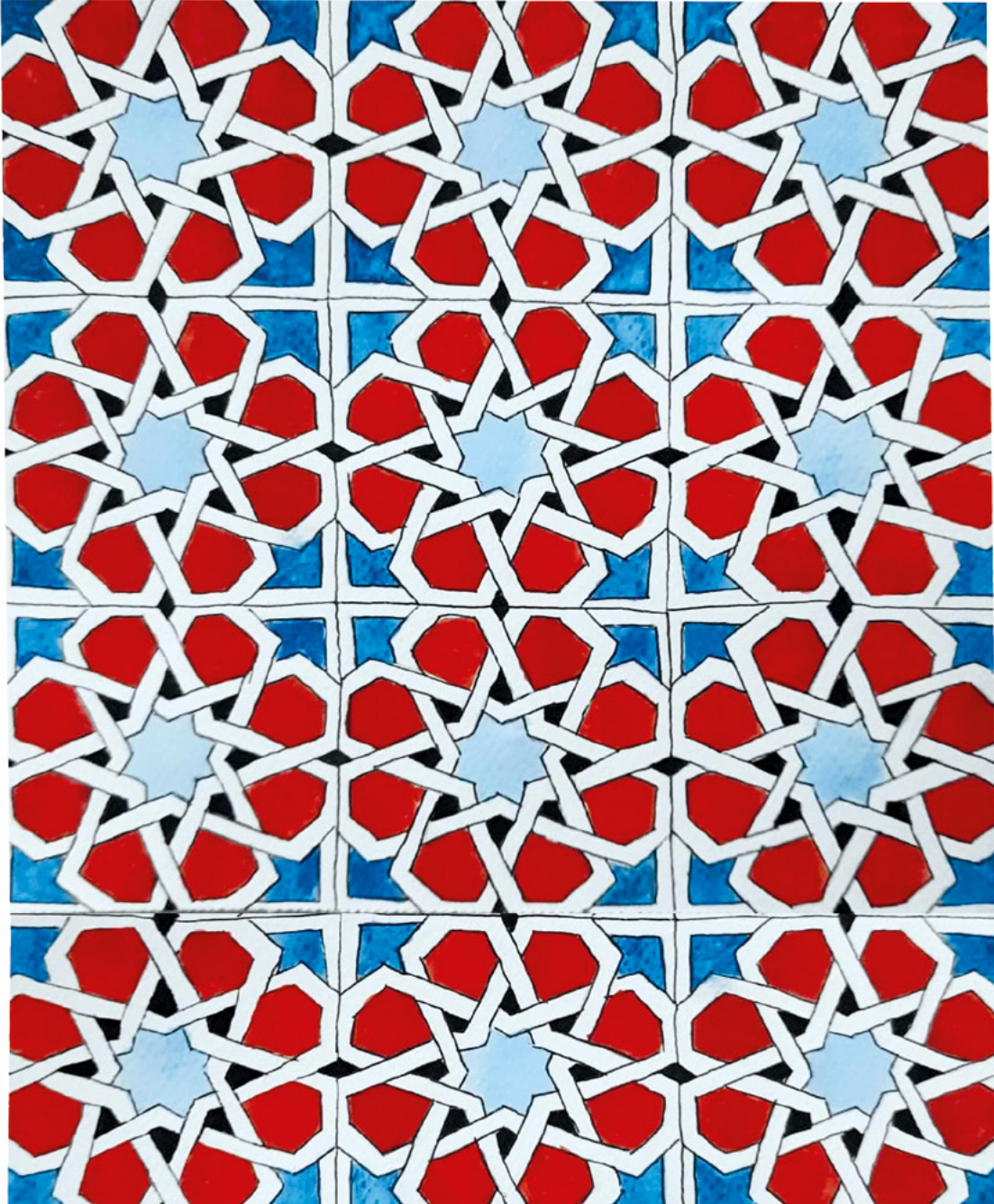

Sayı: 5 Yıl: 2023

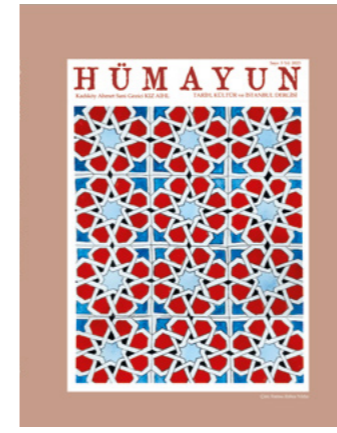
H Ü M A Y U N

Kadıköy Ahmet Sani Gezici KIZ AİHL

TARİH, KÜLTÜR ve İSTANBUL DERGİSİ

Çini: Fatma Zehra Yıldız

İmtiyaz Sahibi
Kadıköy
Ahmet Sani Gezici Kız AİHL
Adına Okul Müdürü
Şeyma ŞAHİN

Yayın Danışmanı
Seçil ÖZDEMİR

Yayın Koordinatörleri
Seçil ÖZDEMİR
Oya EREN

Yayın Kurulu
Fatma Zehra YILDIZ
Enise Zehra TÜFEKÇİOĞLU

Yayın Yönetmeni
Seçil ÖZDEMİR

Kapak ve İç Tasarım
Atölye Balık

Kapak Resmi
Fatma Zehra YILDIZ

Yazışma Adresi
Kadıköy Ahmet Sani Gezici
Kız AİHL Acıbadem/İstanbul

Editör'den

Değerli okuyucularımız,

Tarih, Kültür ve İstanbul Kulübü tarafından hazırlanan Hümayun adlı dergimiz 5. sayısıyla sizlerle buluşuyor. Üzerinde yaşadığımız şehir, büyük bir tarihi ve kültürel mirası bünyesinde barındırıyor. Bu mirasın farkında olan kulüp öğrencilerimizin yazılarıyla yaşadığımız şehri tanımak, sokaklarında adım adım dolaşmak, onun hikayelerini sizlerle paylaşmak istedik.

İstanbul'dan mukaddes beldelere, Kafkasya'dan Endülü's'e, İbn Rüşd'ten Kâtip Çelebi'ye, minyatür sanatından Osmanlı mutfağına, Dede Efendi'den Yahya Kemal'e kadar çok çeşitli konularda yazılmış yazılarla tarihimizin, kültürümüzün ve İstanbul'umuzun izlerini sürmek, sizleri de bu keyifli yolculuğumuza ortak etmek istedik. Derginin hazırlanmasında emeği geçen tüm öğretmen ve öğrencilerimize teşekkür eder, keyifli okumalar dileriz.

İçindekiler

06

Surre Alayları: Hameyn'e Giden Gösterişli Hediyeler
Ravzanur Beyazal

12

Ortaçağ'ın Işığı İbn Rüşd
Firdevs Beyaz

29

İsmail Dede Efendi
Asude Koca

38

Kafkaslarda Bir Kartal: Şeyh Şamil
Zeynep Topal

06 Surre Alayları: Hameyn'e Giden Gösterişli Hediyeler - *Ravzanur Beyazal*

10 Ayasofya'da Bir Osmanlı Tuğrası - *Fatma Zehra Yıldız*

12 Ortaçağ'ın Işığı İbn Rüşd- *Firdevs Beyaz*

15 Aziz İstanbul - *Şeymagül Polat*

17 Moriskolar - *Ayşenur Aktaş*

21 Yollarında İstanbul- *Zeynep Topal*

22 T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Gezisi - *Ayşe Yümna Argıt*

24 Minyatür Sanatı - *Firdevs Beyaz*

26 İstanbul'u Neden Seviyoruz? - *Neva Gölcü*

28 İstanbulu Sevmek- *Ümit Yaşar Oğuzcan*

29 İsmail Dede Efendi - *Asude Koca*

32 Vefa Bozacısı- *Kevser Erol*

34 Kâtip Çelebi- *Ayşegül Çeliksoy*

36 Dünyanın Gelmiş Geçmiş En Zengin İnsanı- *Ayşe Neva Al*

38 Kafkaslarda Bir Kartal: Şeyh Şamil- *Zeynep Topal*

41 Azizim- *Fatma Ravza Koçer*

Surre Alayları: Harameyn'e Giden Gösterişli Hediyeler

Ravzanur Beyazal

Kaynakça

<https://islamansiklopedisi.org.tr/surre>

Görsel Kaynakçası

www.gzt.com

<https://www.yenisafak.com/ramazan/surre-ala-yi-2737635>

<https://www.dunyabizim.com/mercek-alti/500-yil-suren-bir-osmanli-gelenegi-surre-alayi-h26702.html>

H Ü M A Y U N
6

“1818 Mayıs’ında Topkapı Sarayı’ndan üç surre devesi yola çıktı. Köyler, kasabalar, şehirler aşılarken üç yüz olacak, üç bin olacak, üç katına çıkacak ve elli bini aşkın hacı beyazlara bürünüp kervan kervan Kâbe’ye varacaktı...” (Kervan-İskender Pala)

“İçine para gibi değerli eşyaların konduğu kese” anlamına gelen surre, her yıl hac döneminden önce genellikle Mekke ve Medine halkına dağıtmak için yollanan değerli eşyalarıydı. Surreler gönderildiği beldeler dolayısıyla paha biçilemezdi, develere yüklenen yalnızca surrelere mahsus taşıma vasıtaları olan “mahmillerin” içine konulurdu. Dörtgen bir ah-

şap çerçeve üzerinde dört yüzlü bir piramit şeklinde olan mahmil, üzeri altın ve gümüşle bezenmiş yazılar, ipek püsküller, çeşitli nakışlar ve kıymetli taşlarla süslenmiş bir atlasla kaplı olması bu yolculuğun gösterişini ve verilen önemi belli etmesi açısından dikkate şayandır.

Maddi ve manevi şöretini duyduğumuz bu gelenek ne zaman ve kimin tarafından başlatılmıştı? Surre gönderme adeti Abbasi halifesi Mehdi-Billah zamanında (775-785) ortaya çıkmıştır. Nitekim Hicaz’da nüfus ve hakimiyet bakımından Abbasilerle mücadele eden Fatimiler ve onları yıkan Eyyubiler de surre yollamaktan geri kalmayacaktı. Onlardan

başka rakipler de vardı bu konuda: Hicaz’ın yönetimine talip olan Yemen’in Resûlî hanedanının emîri Yusuf, Harameyn’de hutbeyi kendi adına okutup, surre ve Kâbe örtüsü göndererek hâkimiyetini pekiştirmeye çalışmıştı. Yemenli Resûlîler ile Memlükler arasında baş gösteren surre rekabeti, Sultan Baybars’ın 1269 yılında hacca gitmesi ve surre ile Kâbe örtüsü gönderme hakkının Memlükler’de olduğunu pekiştirmesine kadar devam etti. Bu tarihten itibaren Harameyn’e mahmil içinde surre ve Kâbe örtüsü yollayan Memlükler bununla ilgili merasimler de düzenlemeye başladılar. Bu dönemde Kahire’nin yanı sıra öbür ayrıcalıklı şehirler olan Bağdat, Şam ve Halep’te

View of the Grand Procession of the Sacred Kaaba through the Streets of Cairo on their Pilgrimage to Mecca & Medina

hac kervanları oluşturuluyor ve her kervanın kendi mahmili ve surresi bulunuyordu.

Osmanlılar bu geleneğe Çelebi Mehmed döneminde başlamıştır. Çelebi Mehmed, 1413-21 yılları arasında surre göndererek bu konuda ilk olmanın payesine erişmiştir. II. Murad döneminin cömertliğiyle de bu hediyeler çoğaltılmıştır. II. Mehmed devrinde yollanan surrenin düzenli olup olmadığı belirsizdir. II. Beyazıt ise her yıl surre yollamıştır. Osmanlı padişahları, 1517’de Harameyn’in Osmanlı yönetimine girmesinden itibaren surreyi düzenli

biçimde gönderdiler. Bundan sonraki ilk surrenin daha Yavuz Sultan Selim Kahire’de iken yollandığı bilinmektedir.

Bunlardan başka Mısır ve Şam’dan Medine’ye karayolu güzergâhında bulunan bedevîlerin saldırılarından emin olmak için de para ve hediyelerin hazırlandığını biliyor muydunuz? Bu hediyelere ise “urban surresi” deniliyordu.

Onca hediye arasında Kâbe’nin giysisi unutulmazdı. Kâbe için yeni örtü de surreye dahildi. Kahire’de dokunurdu ve ilk kez Kanuni Sultan Süleyman zamanında gönderilmişti.

Surre alayının gidiş ve dönüşü için, Üsküdar’da mutasarrıflık dairesi avlusunda düzenlenen dini merasimler İstanbul’un her iki yakasından büyük bir kalabalığın katıldığı yılın en önemli olayıydı. Binlerce Müminin duaları eşliğinde her sene Mekke yoluna revan olmak Osmanlılar için vazgeçilmez bir hal almıştı.

Surre alayı recep ayının on ikisinde veya daha sonraki günlerinde düzenlenirdi. Sarayda düzenlenen surre merasiminin bütün ayrıntıları teşrifat defterlerinde kayıtlıydı. Topkapı Sarayı’nda yapılan törenlerin sonunda

H Ü M A Y U N
7

surre alayı Sirkeci İskelesi'nden Üsküdar'a geçerci, daha sonraları Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında düzenlendiğinde Beşiktaş İskelesi'nden Üsküdar'a geçilirdi. İstanbul'daki surre merasimini Haremeyn vakıflarını da idare eden Dârüssaâde ağası tertiplerdi. Surrenin yol boyunca güvenliğinden ve Haremeyn'e ulaştıktan sonra dağıtımından sorumlu olan surre emini tayin edilirdi. Vakıfların Evkaf Nezareti çatısı altında toplanmasından sonra surre kaynağı ve sorumlusu bu nezâret oldu. Ayrıca hânedan mensuplarının, devlet erkânının ve halktan dileyenlerin hazır-

ladıkları hediye ve paralar "ferâşet çantası" denilen, bir yüzünde gönderenin, diğer yüzünde alıcının adı ve adresi yazılı deri çantalarla konularak Evkaf Nezâreti'ne teslim edilirdi.

Bütün bunlar o yılın surre ve ferâşet defterlerine kaydedilirdi. Kaybolan veya henüz bulunamayan defterler hariç 16. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ilk on yılına kadar 5000 civarında surre defteri mevcuttur.

Bu yorucu yolculuk karayoluyla genellikle toplam 90 gün sürerdi. Surre alayının güvenliği güzergâh üzerinde bulunan san-

cak beyi, beylerbeyi veya valilerce sağlanırdı.

Şam, surre alayı için en önemli duraktı. İstanbul'dan gelen surre alayı burada diğer milletlerden hacılarla birleşirdi. Surre alayı şevval ayının on ikisiyle yirmisi arasında Şam'dan hareket eder, zilkadenin sonundan önce Mekke'ye ulaşılması hedeflenirdi.

Haremeyn'e surre gönderme geleneği 1915'e kadar kesintisiz sürmüştür. Bunlardan 19.yüzyılın başlarındaki surre, Mekke ve Medine'deki İngilizlerle işbirlikçi Vehhabi yönetimi dolayısıyla gönderileme-

miştir. 1915'ten sonrası Osmanlı sonuna adım adım yaklaşırken surre geleneği de kaderinin içinde yitip gitmiştir, zira 1916 yılındaki surre Şerif Hüseyin isyanı sebebiyle Mekke'ye ulaşamamış, Medine'de kalmış, 1917 ve 1918 yıllarına ait surre ancak Şam'a kadar gidebilmiş, son Osmanlı padişahı VI. Mehmed, 1919'da surre yollanması için hazırlıkların yapılmasını irade ettiyse de gönderilememiştir.

Surre geleneğinin en ulvi

ve bereketli amacı şüphesiz ümmetin Peygamber sevdasını ve Haremeyn sılasını canlı tutmaktı. Bunun yanında Mekke, Medine, Şam gibi beldelere önemli bir maddi gelir sağlanmış oldu. Siyasi bir cihetten baktığımızdaysa surre yarışları Abbasi, Memluklu ve Osmanlı'nın nüfuz mücadelesinde de önemli rol oynamıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mısır'ın surre merasimlerini giderek daha şaşaalı hale getirmeleri, iki gidiş öncesi bir de dönüşte

olmak üzere yılda üç merasim düzenlemeleri ve Kâbe örtüsü, Makam-ı İbrâhim örtüsü ve mahmili Kahire sokaklarında dolaştırarak halkın heyecanlı katılımını sağlamaları, İstanbul'a karşı yürüttükleri dinî ve siyasî nüfuz mücadelesinin âdeta bir göstergesiydi.

Siz de sürükleyici ve haşmetli bir surre alayı yolculuğu yapmak istiyorsanız İskender Pala'nın *Kervan* adlı romanını okuyabilirsiniz.

Ayasofya'da Bir Osmanlı Tuğrası

Fatma Zehra Yıldız

Mimarlık tarihinin başyapıtları arasında yer alan Ayasofya, bünyesinde çok özel sanatsal parçaları barındırmaktadır. İnşası bittikten sonra da bu yapıya önemli ve değerli parçalar eklenmiş, imparatorlar öldükten sonra bile bu ölümsüz eserde yaşamaya devam etmişlerdir. Ayasofya her ne kadar bir Bizans kilisesi olarak inşa edilmişse de yaşaması ve günümüze ulaşmasında Osmanlı padişahlarının ve Mimar Sinan'ın yaptığı katkıların rolü büyüktür. Bu yazımızda Ayasofya'nın pek de bilinmeyen ve dikkat çekmeyen bir mozağının hikâyesinden bahsedeceğiz. Ayasofya'nın önemli parçalardan biri olan Sultan Abdülmecid'in mozaik tuğrasından... Sultan Abdülmecid döneminde 1847'de, Ayasofya'nın restore edilmesi için ünlü İtalyan mimarlardan, Gaspare ve Giuseppe Fossati kardeşler İstanbul'a çağırılmıştır. Bu restorasyonda, daha önce camiye çevrilmesi sırasında üstleri alçıyla kapatılmış ve zamanla unutulmuş olan Bizans Dönemi mozaikleri, Sultan Abdülmecid'in de isteği üzere gün yüzüne çıkarılmıştır. Sultan Abdülmecid, Meryem Ana'ya surlar içerisinde İstanbul'u sunan İmparator Constantinus ile Ayasofya'yı sunan İmparator Justinianus

mozağini gördüğünde, binayı başarılı şekilde restore edilmesine vesile olan kendisinin de bir mozaik portresinin yapılmasını arzu etmiştir fakat ne bu şekilde bir mozağın yapılması ne de ortaya çıkarılan mozaiklerin açık şekilde bırakılması uygun görülmemiştir. Nitekim ortaya çıkarılan mozaikler ince bir sıvayla tekrar örtülmüştür. Bu restorasyon sırasında Gaspare Fossati'nin İsviçre'deki arşivinde de belirttiği şekilde, Ayasofya'da kendine ait bir iz bırakmak isteyen Abdülmecid için, dökülmüş veya kırılmış mozaik parçaları işlenerek bir tuğra yapılmıştır. Bu eser Türk Sanat Tarihi'nde mozaik ile yapılmış ilk ve tek padişah tuğrası olmuştur. Lanzoni adlı bir sanatçı tarafından arka planı altın kaplama mozaiklerle, tuğra kısmı ise renkli mozaiklerle olacak şekilde, dairesel bir mermer plaka üzerine işlenmiştir. Bu tuğranın nereye konulduğu ise bir muammadır.

Cumhuriyet döneminde Ayasofya'nın müze olarak açılmasının ardından, minberdeki sancaklar, kılıç, halılar, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin hat levhaları depolara kaldırılmıştır. Abdülmecid'in mozaik tuğrası da ortada yoktur ve onu hiç kimse görme-

miştir. Fossati'nin İsviçre'deki arşivlerini inceleyen Prof. Dr. Semavi Eyice, bu mozağın yapılmasına dair raporlardan haberdardır ve mozağın resmini Fossati arşivinde görmüştür. Bir dönem Ayasofya müdürlüğü yapan Sabahattin Batur'la birlikte Ayasofya'nın depolarına inen Semavi Eyice bir kısmı kırık dökük vaziyette olan pek çok eserle karşılaşır. Bu eserler maalesef envantere kayıtlı da değildir. Yerde masa gibi yuvarlak bir mermer dikkatini çeker. Üzerinde siyah mürekkeple yazılmış Lanzoni diye bir imza görür ve hemen mermeri ters çevirirler. Karşılarında Semavi Eyice'nin Fossati arşivinde resmini gördüğü mozaik tuğra bulunmaktadır. Semavi Eyice, "Bunu buraya neden atıyorsunuz, yerine koyun" deyince, "O problem işte, onu oraya koyamayız." cevabı alıyor. Daha sonra Semavi Eyice'nin talebelerinden biri Ayasofya Müzesi müdürü olur ve "Hocam ben bu tuğrayı yerine koyarım." der ve yerinin neresi olduğunu sorar. Semavi Eyice, kapının yanına konulmasını ve altına da Türkçe-İngilizce olarak "Fossati tarafından Abdülmecid'in emriyle Ayasofya restore edildiğinde, İtalyan sanatkar Lanzoni tarafından yaptırılan mozaik tuğrası yazın." der ve tuğranın altına konur. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Ayasofya müdürlüğüne Jale Hanım getirilir. Jale Hanım, Semavi Eyice'ye fikir danışmak üzere Ayasofya'ya davet eder. Müzeye giden Semavi Eyice tuğranın yerinden kaldırıldığını görür. Tuğranın nerede olduğunu sorar. Jale Hanım haberinin olmadığını söyler. Aranan tuğra, depoda bulunur. Jale Hanım

tuğrayı yerine çaktırmaya cesaret edemez. Bir camekân yaptırıp, tuğrayı onun içine koydurur. Jale Hanım'dan sonra tuğra tekrar ortadan kaybolur. 2009-2011 yılları arasında Ayasofya Müdürlüğü görevi üstlenen Prof. Dr. Ahmet Haluk Dursun mozağın hikâyesini Semavi Hoca'dan öğrenir. Semavi Hoca, Sanatsal Mozaik isimli bir dergide bu tuğra ile ilgili yazı yazdığını ve renkli bir fotoğrafını çektiğini Haluk Dursun'a söyler. Haluk Dursun Hocamız, tuğrayı Semavi Eyice'nin işaret ettiği yere, Ayasofya dış narteksinin sağ tarafındaki imparator kapısının yanına yerleştirir, altına da yazıyı koydurur. Haluk Hoca aynı zamanda bir yıllık çıkarır. Yıllığı hazırlarken Semavi Eyice'nin yazısını aratır ve dergilerin hepsinin SEKA'ya gönderilip imha edildiğini öğrenir. Daha sonra Ha-

luk Dursun o dergiyi bulur. Yazıyı yıllığın başına, tuğranın renkli resmini de kapağa koydurur. Haluk Hoca'nın Ayasofya Müzesi başkanlığı döneminde Ayasofya Kültür Envanteri yayımlanmış, Osmanlı külliyesi olarak Ayasofya'nın bilinmeyen özellikleri ön plana çıkarılmış ve zaman zaman sebilinden akıtılan şerbet ve saleplerle, sıbyan mektebinde gerçekleştirilen konferanslarla, açılan hat sergileriyle, bahçesinde yetiştirilen güllerle mekân, yaşayan bir müze olarak hizmet vermiştir. Sultan Abdülmecid tuğrasının gün yüzüne çıkmasına ve korunmasına vesile olan Prof. Dr. Semavi Eyice ve Prof. Dr. Ahmet Haluk Dursun'u rahmet ve minnetle anıyoruz.

Kaynakça

Ayasofya Müzesi Yıllığı / Sf. 46: Ayasofya'da Abdülmecid'in Mozaik Tuğrası / Prof. Dr. Semavi Eyice
Semavi Eyice, "Fossati, Gaspare Trajano", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fossati-gaspare-trajano> (30.01.2023).

Görsel Kaynakçası

<https://istanbultarihi.ist/300-ayasofya#gallery-10>

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=1828459927210588&set=pcb.18284600>

Ortaçağ'ın Işığı İbn Rüşd

Firdevs Beyaz

İbn Rüşd Endülüslü İslam felsefeci, fakih ve doktordur. Yazdığı eserlerle Aristo'yu batı dünyasına tanıtmış, İspanya'da Orta Çağın karanlığını aydınlatmıştır. Kilisenin parayla cennetten toprak sattığı Orta Çağda, Endülüs Emevî Devleti'nde yaşayan ve din ilimleri, mantık, tabiat bilimleri (fizik), metafizik, psikoloji, zooloji, astronomi, tıp, politika, ahlâk gibi birçok alanda 150'den fazla eser bırakan İslâm alimidir.

Hayatı

Batı'da Averroes olarak bilinen İbn Rüşd, seçkin bir ailenin çocuğu olarak 1126 yılında Kurtuba'da (Córdoba) doğdu. Kendisi gibi babası ve dedesi de Kurtuba'da kadılık yapmışlardı. İbn Rüşd temel dinî ilimleri babasından öğrendi. Hâfız Ebû Muhammed b. Rızk'tan fıkıh dersleri aldı; İmam Mâlik'in el-Muvatta adlı eserini ezberledi. Ebü'l-Kâsım İbn Beşkûvâl'den hadis ve usûl-i fıkıh okudu. Kadı Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin öğrencilerinden Ebû Ca'fer

İbn Hârûn et-Tercâlî ve Belensiyeli (Valencia) Ebû Mervân İbn Cüryûl'den tıp ve matematik eğitimi aldı.

İbn Tufeyl ile tanışan İbn Rüşd'ün 1169 yılında onun tarafından Sultan Ebû Yakûb Yusuf b. Abdülmümin'e takdim edildiği bildirilmektedir. Buna göre veliahtlığı döneminde hayatının büyük bir kısmını Endülüs'te geçiren Ebû Yakub Yusuf buradaki zengin kültür muhitinden etkilenmiş, ardından İbn Tufeyl'in sohbetlerine katılarak bilim ve felsefeye merak sarmış, bu amaçla felsefe ve tıpla ilgili eserleri kütüphanesinde toplamıştı. İlme ve felsefeye olan ilgisi onu Aristo'nun eserlerini incelemeye sevk etmiş fakat filozofun üslûbunu anlamakta zorlandığı için İbn Tufeyl' den, açıklamalar yapmasını istemişti. O sırada altmış sekiz yaşlarında olan İbn Tufeyl bu külfetli işi yapamayacağını ancak bunu gerçekleştirecek birinin bulunduğunu söyleyerek İbn Rüşd'ü halifeye takdim etmiştir. Felsefenin temel meseleleri

üzerine halifenin sorduğu sorulara uygun cevaplar vermesi üzerine büyük takdir gören İbn Rüşd çeşitli armağanlarla ödüllendirilmiştir. Bu olaydan sonra 1169 yılında İşbiliyye kadılığına tayin edilen İbn Rüşd, hükümdarın isteği doğrultusunda Aristo'nun eserlerini şerh etmeye başlamış, 1171 yılında Kurtuba baş kadısı olmuştur. 1182 yılında Ebû Yakub Yusuf onu İbn Tufeyl'in yerine özel doktoru olmak üzere yeniden Mera-keş'e davet etmiştir.

1184 yılında halife vefat edince yerine geçen oğlu Ebû Yusuf Yakub el-Mansur da İbn Rüşd'e saygıda kusur etmemiş ve sarayında özel hekim olarak çalışmasını rica etmiştir. Fakat 1195'te İbn Rüşd ile ilgili gelen şikâyetler sebebiyle İbn Rüşd ile birlikte devrin pek çok âlimini, Kurtuba'ya 73 km mesafedeki Elîsâne'de mecburi ikamete tâbi tutmuştur. Sonrasında, İşbiliyye halkının ısrarlı talepleri üzerine bu mecburi ikamet kararı çok geçmeden kaldırılmıştır. İbn Rüşd'e eski itibarını

iade eden Halife Ebû Yusuf el-Mansur onu Mera-keş'e davet etmiştir. İbn Rüşd bu daveti kabul ederek Mera-keş'e gitmiş ancak kısa bir süre sonra, 1198 yılında vefat etmiştir. Cenazesi memleketi olan Kurtuba'ya taşınarak İbn Abbas Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedilmiştir.

Batı Dünyasına Etkisi

Orta Çağ Avrupa'sında, Katolik kilisesinin baskıcı, akli ve bilimi devre dışı bırakan (skolastik) düşünce sistemi hakimdi. Aynı çağda İslamiyet ise altın devrini yaşamaktaydı. Bu dönemde İspanya'da kurulan Endülüs Emevî Devleti'nde yaşayan İbn Rüşd, Halifenin emriyle Aristo'nun kitaplarına

açıklama getirecek eserler yazıyordu. Hayatı boyunca ilimle uğraşmıştır. Yazdığı eserlerin Latince, İbranice, Arapça gibi birçok farklı dile çevirisinin yapılması, onun batı dünyasında da tanınmasına vesile olmuştur. Aristo'nun eserleri hakkında yazdığı şerhler, Avrupa'da Aristo'nun tanınmasına ve skolastik düşüncenin yıkılmasına zemin hazırlamıştır. Fikirleri XIII. yüzyılın yarısından itibaren, birçok kişi tarafından farklı şekillerde geliştirilen bir fikir hareketi olan "İbn Rüşdcülük (Averroisme)" halini almıştır. Bu hareket kısa zamanda Paris, Londra ve Oxford gibi o günün kültür merkezlerinde kümelenen entelektüeller arasında yayılarak dönemin en dikkat çekici felsefî akı-

mı haline gelmiştir. Papalığın kararlarına karşı kiliseye mücadele bayrağı açan Jean de Jandun da İbn Rüşd'ün fanatik bir taraftarıdır. Hatta kendisini Aristo ve İbn Rüşd'ün mukallidi (taklit eden) diye tanıttığını, onun nazarında İbn Rüşd'ün "muhteşem ve mükemmel bir tabiat bilgini" olduğunu bildirmektedir. Dante de İbn Rüşd'ün politik görüşlerini benimsemiş, başkalarının İbn Rüşdcü olduğu için kınadığı Siger de Brabant'ı da "evrensel bir ışık saçıcı" olarak tanıtmıştır. XV-XVI. yüzyıllarda Padoa Üniversitesi çevresinde İbn Rüşdcülüğün en yaygın fikir akımı olduğu görülür. XIII. yüzyılda Paris Üniversitesi'nde Aristo okutulduğu gibi bu dönemde de Padoa Üniversitesi'nde İbn

Kaynakça

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-rusd--torun>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_%C3%87a%C4%9F

Resim Kaynakçası:

<https://img.bilgihanem.com/wp-content/uploads/2016/11/ibni-rusd-kindir-hayati-eserleri-1024x597.jpg>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/05/Benzo_zoli_004a.jpg/545px-Benzo_zoli_004a.jpg

H Ü M A Y U N | 12

H Ü M A Y U N | 13

"O, BİR ŞEYLE VEYA
BİR ŞEYDEN
OLMAKSIZIN VAR
OLANDIR,
ZAMAN DA
ONU
ÖNCELEMEZ."
-
İBN RÜŞD, FASLU'L
MAKAL S.40]

Rüşd ve onun takipçisi sayılan Siger de Brabant ile Jean de Jandun'un fikirleri okutulmaktaydı.

İbn Rüşd'den etkilenmiş Yahudi düşünürleri de vardır. İbn Rüşd'ün eserlerini Latinceye çevirerek yayılmasına katkı sağlamalarının yanı sıra, onun eserlerine şerhler yazarak İbrani felsefesinin gelişmesini sağlamışlardır. Isaac Albalag, Moise de Narbonne, Levi ben Gershom bunlardan bazılarıdır.

İbn Rüşdcülüğün, yeni bulunan metinlere bakılırsa XIV-XV. yüzyıllarda Kuzeydoğu Avrupa'da da yaygın olduğu görülmektedir. Juan Vernet, Aristo'nun "De caelo et mundo" adlı eserine, İbn Rüşd tarafından yazılan şerhin Latince'ye çevrilmesiyle Batı'da yeni bir bilimsel reformun gerçekleşmiş olduğunu söyler. Ünlü kâşif Kristof Kolomb da Aristo ile İbn Rüşd'ün görüşlerine dayanarak dünyanın yuvarlak olduğunu ve İspanya'dan Batı'ya doğru gidilince Hindistan'a ulaşılabileceğini bildirmekteydi. Aydınlanma döneminin iki büyük filozofu Kant ile Lessing de tartışmalarında birbirlerini İbn Rüşdcü olarak eleştirmişlerdir.

Aklın, bilimin ve felsefenin İbn Rüşdcülük akımıyla birlikte büyük ilgi odağı olmasından rahatsız olan Katolik kilisesi, İbn Rüşd'ün şerhleriyle birlikte Aristo felsefesinin zengin birikiminin, kilise büyüklerinin eserlerini gölgede bırakacak kadar ilgi topladığını görünce, filozofun görüşlerini reddetmeye başladılar. Papa İbn Rüşd'e ve İbn Rüşdcülüğe karşı çıkan tavırları destekliyor, bir yandan çeşitli aforoz (dinden çıkartma) kararlarıyla bu hareketi sindirmeye çalışıyordu. Bu felsefenin yayılmasını önlemek için Albertus Magnus ve Saint Thomas gibi düşünürlere görev vererek İbn Rüşd karşıtı eserler yazdirtıyordu. Saint Thomas, İbn Rüşd karşıtı eserler yazarken aslında birçok konuda İbn Rüşd'ün fikirlerini benimsemiş, kitaplarında onu eleştirdiği bölümlerde İbn Rüşd'ün adını sıkça tekrarlarlarken, İbn Rüşd'ün fikirlerini benimsediği kısımlarda onun adından hiç bahsetmeyerek bunun üstünü örtmeye çalışmıştır.

Rönesans Dönemi resim sanatında da İbn Rüşd'ün ve İbn Rüşdcülüğün yansımalarına rastlanır. Nitekim Rafael'in "Atina felsefe okulu" adlı tablosunda İbn Rüşd de yer almaktadır. Ayrıca İtalyan ressamı Gozzoli'nin yaptığı bir tabloda Saint Thomas bir yanına Aristo'yu, bir yanına Eflâtun'u alarak İbn Rüşd'ü ayaklarının altında ezer durumda gösterilmektedir (Resim 2). Oysa Saint Thomas'ın, İbn Rüşd'ün birçok fikrini aynen benimsediğini üstteki paragrafta anlatmıştık.

İbn Rüşd, ilmi ve eserleriyle pek çok insana ışık olmuş, hayatını ilme adanmış bir insandır. Fikirleri Rönesans ve reform hareketlerinin temelini oluşturmuştur.

Aziz İstanbul

Şeymagül Polat

"Âvâzeyi bu âleme Dâvûd gibi sal.
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş."

Biri şiirde biri müzikte yeni ufuklar açmış, biri mısraları biri nağmeleri ile gönlümüzde taht kurmuş iki üstat. Ayrıca iki dost... İlk olarak Yahya Kemal'den bahsetmek istiyorum.

İstanbul'u merkeze alarak yazdığı şiirleriyle hafızalarımızda yer alan Yahya Kemal; 1884'de Üsküp'te doğdu. Osmanlı'nın son dönemlerine yakından şahit olma imkânına sahip olan Yahya Kemal, Cumhuriyet'in ilk yıllarının Türkiye'sini ve İstanbul'unu da yakından gözlemlene fırsatı buldu. İlk gençlik yıllarını Paris'te geçiren Yahya Kemal, 1903-1913 yılları arasında Fransa'da kaldı. Fransız şairlerin edebiyat anlayışını derinlemesine inceleyen Yahya Kemal, İstanbul'a dönüşünde Türk edebiyatını da aynı titizlikle okudu. Batı ve doğu kültürüne olan düşkünlüğü, edebiyat anlayışını şekillendirdi. Türk edebiyatını bir bütün olarak değerlendiren şair, halkın dilini kullanmaya özen gösterdi. Eskiye reddetmeden bugüne taşımaya severdi. Kendisi ile ilgili bu konuda şöyle bir anekdot paylaşmak istiyorum: Ziya Gökalp'in "Harabisin, harabati değilsin / Gözün mazidedir, ati değilsin" sözüne, "Ne harabi, ne harabatiyim / Kökü mazide olan bir atiyim" karşılığını vermiştir. Yahya Kemal Beyatlı, aruzun son

büyük ustasıdır ve şiirimizde başarıyla kullanmıştır. Şiirlerinde genellikle yiğitlikleri, "rindçe" bir yaşama biçimini, sevgiyi, doğa güzelliklerini konu almış; toplum sorunlarına yer vermemesi ise zaman zaman eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur

Şimdi gelelim Türk müziğine frak giydiren adam olarak anlatılan Münir Nurettin Selçuk'a. Kendisi 1900 yılında İstanbul Sarıyer'de dünyaya gelmiştir. Henüz küçük yaşlarında müzikte yeteneğini göstermeye başlamıştır. İlk bestesini 20 yaşındayken Tevfik Fikret'in "Bu bir terânedir" şiirine yapan sanatçı, "Sensiz ey şûh gözlerim avâre kalbim ağlıyor" şiirini de besteledikten sonra 20 sene boyunca bir kez dahi eser vermemiştir. Paris'te müzik eğitimi alan Münir Nurettin, Bel Canto'dan etkilenmiş. Batı'daki eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönen ve müzikte bir yenilik yapmak isteyen Münir Nurettin, 1930'da uzun yıllar unutulmayacak bir konser verdi. İlk kez ayakta şarkı söyleyen, solo geleneğini ilk kez uygulayan ve frak giyerek konser veren Münir Nurettin'in sesi ve yorumu çok beğenilmiş.

Münir Nurettin, Yahya Kemal'i uzaktan tanır ve şiirlerine büyük hayranlık duymuş. İkili ilk kez Paris'te tanışır. Münir Selçuk, o tanışmayı şöyle anlatır: "Üstat Yahya Kemal'i, 1919'da, ses dersi almak

Kaynakça

www.tyb.org.tr

www.fikriyat.com

https://kultur.istanbul

TDV İslam Ansiklopedisi

TRT Arşiv

Moriskolar

Ayşenur Aktaş

üzere gittiğim Paris’te tanıdım. Şiirlerini iyi biliyordum fakat yüz yüze tanışmıyorduk. Kendisiyle karşılaşmamız Bedri Muhtar Beyler’de oldu. Davetliler arasında gazinolarda çalışan bazı sazendeler de bulunuyordu. O gece orada birkaç şarkı okumuştum. Yahya Kemal Bey’in gösterdiği ilgi ve dinleyiş tarzından müziksever bir zat olduğunu anladım. Bedri Muhtar Bey’in Paris’teki evinde bu davetler sık sık tekrar edilir, biz de bu vesileyle kendisiyle buluşur ve birimiz şarkı, diğeri müzik şiiir okurdu...”

İki üstadın dostlukları ömürlerinin sonuna kadar devam eder. Yahya Kemal 1958’de İstanbul’da hayatını kaybeder. Bu ölüm Münir Nurettin’i derinden sarsar. Yeni bestelediği Endülüs’te Raks’ı dostuna dinletemeyen Münir Nurettin Selçuk, Yahya Kemal’in Aşiyân’daki kabrine, “Rindlerin Ölümü” şiirinde bahsettiği “Ha-fız’ın güllerini” kendi elleriyle diker...

*Haftız’ın kabri olan bahçede bir gül varmış;
Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle.
Gece; bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şiraz’ı hayal ettiren ahengiyle.*

*Ölüm asude bahar ülkesidir bir rinde;
Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.
Ve serin serviler altında kalan kabrinde
Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter.*

Yahya Kemal’in Münir Nurettin tarafından bestelenen şiirlerinden bazıları şunlardır; Aziz İstanbul, Endülüs’te Raks, Rindlerin Ölümü, Aheste Çek Kürekleri ve Yeniçeriye Gazel... Nurettin Selçuk yaptığı bu beste-

lerle İstanbul’a yeni görünüşler getirmiştir. Hatta ufak bir anekdot eklemek isterim; Kanuni Hilmi Rit, “Üstat için az konuşurdu derler, ama Yahya Kemal’in şiirleri ve onun müziği ile koskoca İstanbul dile geldi, daha ne söylesin ki!” sözleriyle bu durumu ifade etmiştir.

Hepimiz Yahya Kemal’e ait olan “Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul” mısrasını duymuşuzdur. Münir Nurettin bunu nasıl bestelediğini bir röportajında anlatıyor. Nurettin Selçuk eseri iki ay içinde bestelediğini, eseri bitireceği son gece sabaha karşı kulağına gelen ezan seslerinin onu çok etkilediğini ve bu nedenle de şiiri bestelerken ezan ve ninni ile tespit tarafına gittiğini belirtiyor.

*Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmemişim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtuma keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.*

*Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü’yada
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan.*

İstanbul. Canım İstanbul. Sadece bir şehir değil; medeniyet kokan, üzerine şiirler yazılan, çiçeği altın yaldız, suyu allı pullu, yedi tepe, yedi renk... Kelimelere hayat veren, kültürümüzü ve İstanbulumuzu şiirlere ve musikiye en güzel taşıyan sanatçılarımız...Şiirimiz ve müziğimiz iki üstat olmadan eksik kalırdı hiç şüphesiz. Ruhları şad olsun.

Bu yazımı, Endülüs tarihini okurken adını duyduğumuz ama hakkında pek bir bilgi sahibi olmadığımız “Moriskolar” hakkında yazmak istiyorum. İspanyollar Morisko kelimesini Müslümanlardan geri aldıkları Endülüs şehirlerinde, Hristiyan hakimiyetinde yaşayan Müslümanlar için kullanırken, XVI. yüzyılın 2. yarısından itibaren zorla Hristiyanlaştırdıkları eski Müslümanlar için kullanmaya başlamışlardır.

Kelimenin etimolojik yapısına baktığımızda, Orta Çağdan itibaren ilk olarak “Moro” kelimesinin kullanıldığını, XV. yüzyılların sonlarına doğru bu kelimeye “-isco” eki eklendiğini ve böylece “Müslümanlara ait/Müslümanlık” anlamı taşıdığını söyleyebiliriz. Aslında Romalıların Batı Afrikalılara verdiği “Maurus” kelimesi önce Latinceye geçmiş oradan da “Moro” kelimesi olarak İspanyolca ve Portekizce’ye geçmiş-

tir. Morisko tabiri, “koyu renkli/esmer” anlamına gelen Grekçedeki “mauros” kelimesinden bu anlamı da kazanmıştır. İspanyollar aslında bu kelimeyi ilk olarak Fas üzerinden ülkesine gelen Arap-Berberi insanlar için kullansa da Reconquista sonrası kelimenin anlamı “Müslüman” anlamına kaydı. Günümüzün İspanyolca Literatüründe “Müslüman”, “koyu renkli/esmer” ve halk arasında da “kafir/vaftiz edilmemiş” olarak geçmektedir. Bunlara ek olarak, Moor/Moro/Maure kelimeleri şu an Mali’deki Arap-Berberi toplulukları, Sri Lanka, Filipin Müslümanları, Senegal ve Moritanya yerlileri için de kullanılmaktadır.

Endülüs’te İslâm’ın Yükselişi ve Düşüşü

711 yılında Berberi asıllı Tarık bin Ziyad eşliğinde Müslümanlar, İber Yarımadasına ayak bastı. Bu olayla beraber sekiz asırlık Endülüs İslam Medeniyetinin ilk

tohumları atıldı. İber Yarımadasını fetheden Müslümanlar Fransız Pirenelerine yaklaştı. Bundan rahatsız olan Hristiyan Dünyası, Endülüs’ün fethinden kısa bir süre sonra reconquista’yı (yeniden fetih=re: yeniden takısı conquista: fetih *İspanyolca*) başlattılar. Bu süreçte Endülüs’te İslam Medeniyeti kelimenin tam anlamıyla “Altın Çağı”nı yaşamıştı. Reconquista faaliyetleri Kastilya Kraliçesi I. Isabel (Pasaklı Isabel) ile Aragon Kralı II. Ferdinand’ın evlenip, Katolik Dünyasını birleştirmesiyle hız kazandı. Reconquista ilk başarısını 1085’te Toledo (Tuleytula) şehrinin düşmesiyle aldı ve en son Granada’daki son İslam Devleti Beni Ahmer Devleti’nin yıkılmasıyla son buldu. Reconquista’nın bitmesi ve Hristiyan Dünyası’nın tekrar İber Yarımadasına hâkim olmasıyla Müslüman ve Yahudiler için karanlık günler başlamıştı.1508 yılında çıkarılan bir karar ile altı yıl içinde

Kaynakça

TDV İslam Ansiklopedisi “Morisko” maddesi

Anadolu Ajansı Web Sayfası (<https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/dun-bugun/ispanyanin-4-asirlik-insanlik-ayibi-morisko-surgunu/1815044>)

GZT Mecra Web Sayfası (<https://www.gzt.com/mecra/bir-etnik-kiyim-hikayesi-moriskolar-3493375>)

GÖRSEL KAYNAKÇASI

<https://www.gzt.com/mecra/bir-etnik-kiyim-hikayesi-moriskolar-3493375>

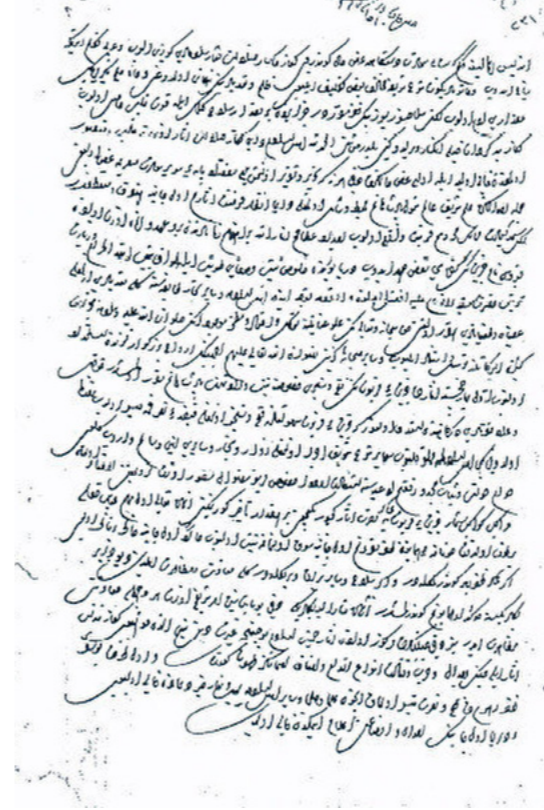
Müslümanların Müslüman kıyafeti giymeyi bırakıp, Hristiyan kıyafetleri giymeye başlaması gerektiği söylendi. 1524 yılında çıkan bir başka yasaya göre de yenidoğan tüm bebeklerin vaftiz edilmesine karar verildi. O dönem rahibeler, Müslüman hanımların başörtü takmayı bırakmaları için “ikna odaları” bile kurdurtmuştu. Morisko kelimesi ilk başta eski Hristiyanlar ile Reconquista sonrası Hristiyanlığa geçen insanları ayırmak için kullanılan bir kelimeydi. Aslında “Moriskolar” çift kimlikli insanlardı, bir yandan yağmalanmış Endülüs topraklarında canlarını korumak için dışa vurdukları ama kalben inkâr ettikleri Hristiyan kimlikleri, bir de kendi içlerinde yaşatmaya çalıştıkları Müslüman kimlikleri vardı. Bu dönemde İspanya Krallığının Müslüman kimliklerini yaşayamasın diye koydukları bazı kurallara bakacak olursak: İslami usullerle kesim yapan yerler kapatıldı; Arapça konuşmak, Arapça kitaplar, erkek çocukların sünnet ettirilmesi, kadınların tesettüre uygun giyinmesi yasaklandı. Ayrıca 6 yaşından küçük çocukların manastıra verilmesi kararına varılmıştı. Tüm bu kurallara uyulup uyulmamasını denetlemek için Granada, Valencia gibi

yerlerde Engizisyon Mahkemesi kurulmuş, Moriskoların bu mahkemeye verilmemesi için yatak odasında haç bulundurmaması, cuma günü temizlik yapması, Ramazan ayında gündüz vakti kendisine sunulan yiyeceği yememesi, ağzından Allah lafzı çıkması gibi sebepler gayet yeterliydi. Engizisyon Mahkemelerinde suçunu(!) itiraf eden Moriskolar için malına el koyulması, kürek mahkumuğu, yakılarak öldürülme gibi cezalar vardı. Moriskoların olduğu bölgeye papa tarafından Lorenzo ,1481-1517 yılları arasında bölgede 13.000 insanın diri diri yakıldığından bahsetmektedir. Hatta bu Engizisyon Mahkemeleri hakkında acı bir gerçek daha vardır. Moriskoların Engizisyon Mahkemelerinde yargılanmalarında Hristiyanlar kadar Hristiyanlığı benimsemiş Moriskoların da büyük bir payı vardı. Granada Moriskoları çeşitli seferlerde mahkemenin cezalarını hafifletmek için para vermeyi teklif etse de bu teklif kabul edilmedi. II.Felipe asimilasyon çalışmalarını daha sıkı yürütmek adına 1567’de bir ferman daha çıkardı. Bu fermana göre Moriskoların yaşadığı yerlere on ikişer Hristiyan aile yerleştirilecek,3 yıl için Moriskolar

tamamen Arapçayı bırakacak, kadınlar Hristiyan kadınlar gibi giyinecek, çocuklar kilise okullarına gidecek, evlerinde Arapça kitap bulunmayacak, Hristiyan dans ve müzik ritüellerini yapacaktı. Aslında Hristiyan Dünyasına göre Moriskolara göç izni verilmişti. Lakin Moriskolar sadece Fransa-İspanya arasında bulunan Biskay Körfezine göç edebilirdi ve 14 yaşından küçük çocuklarını İspanya Katolik Krallığına bırakması gerekiyordu. Yani Endülüs Müslümanlarının çoğuna din değiştirmek de başka çıkış yolu kalmamıştı. Yine de imkân olan bazı Moriskolar; Fas, Tunus, Cezayir gibi ülkelere sığındı. Çift kimlikli olan Moriskolar dini endişelerden dolayı dönemin alimlerine de danışmıştı. Âlimler onlara mümkünse hicret ama hicret de oluyorsa takiiye yoluyla dini yaşayabileceklerini söyleyerek içlerini rahatlatmıştı.

Osmanlı Devleti ve Endülüs Müslümanları

Bu dönemde Osmanlı Devleti ne yapıyordu diye sorarsanız, Osmanlı da Endülüs Müslümanlarına ellerinden geldiğince yardımcı olmaya çalışmıştı. Reconquista’nın olduğu dönemde tahtta II. Bayezid

bulunuyordu. Hatta Ebu’l Beka’nın yardım istemek için dönemin sultanına yazdığı *Endülüs’e Ağıt* isimli çok etkileyici bir şiiri vardır. Lakin II. Bayezid o ara sakin bir dönem geçirmiyor bir yandan kardeşi Cem Sultanla uğraşılıyor diğer yandan Endülüs’e de deniz kuvveti yardımı gönderiyordu. Moriskolar tarih boyunca Osmanlıdan ümidi kesmediler. Öyle ki Kanuni Sultan Süleyman Döneminde devlet yeniden güçlenince, Endülüs İslam Medeniyeti yeniden canlanır ümidiyle dinlerine sıkı sıkıya bağlandılar. Turgut Reis, Barbaros Hayreddin Paşa, Salih Paşa, Piyale Paşa gibi birçok denizcimiz Moriskoları İspanya kıyılarından alarak Kuzey Afrika’ya getirmişlerdi. Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa İspanya’ya 7 sefer düzenleyerek yaklaşık 70 bin Moriskoyu kurtarıp ve İspanya’ya korku salıp o dönem Moriskolara yapılan baskının hafiflemesini de sağlamıştı. 1568 yılında Moriskolar, Hernando de Cordova de Valor/Muhammed bin Ümeyye (Moriskoların biri gerçek biri vaftiz olmak üzere iki ismi vardı.) ayaklandılar. (Alpujjaras İsyanı). Bu dönemde Osmanlıdan deniz seferi yardımı isteseler de dönemin sultanı II. Selim Kıbrıs’ın fethiyle ilgileniyordu. Aslında aklında

Kıbrıs’ı fethedip Endülüs Müslümanlarıyla ilgilenme fikri olan II. Selim (çünkü Kıbrıs Adası Osmanlı’nın Akdeniz’deki hakimiyeti için kilit noktalardan biriydi.) kuşatmanın 1573 yılına kadar sürmesi ve Kıbrıs’ın devletin odağı haline gelmesinden pek ilgilene-memişti. Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa ile bir miktar erzak, silah ve asker yardımı yapmıştı. İnebahtı Deniz Seferinin kaybedilmesi de yardımları etkilemişti. Moriskoların başlattığı isyanlar uzaktan pek başarılı görünmese de o dönem Papalık ve İspanya güçlerini isyanı bastırmakla harcadıklarından Kıbrıs ve Tunus’un fethi kolaylaşmıştır. Endülüs Müslümanlarıyla Osmanlıların bu iletişimini fark eden İspanyol Krallığı Granada çevresinde yaşayan 84.000 Moriskoyu Osmanlıyla iletişime geçmesin diye İspanya’nın kuzey kesimi olan Kastilya’nın kırsal bölgelerine sürdü.

Çıkan isyanlar, asimilasyon çalışmalarının yeterli başarı gösterememesi, kuzey bölgelere sürülen bu halktan Hristiyanların rahatsız olması ile Moriskolara sürgün kararı çıktı. 1609 yılından 1614 yılına kadar devam eden 13 maddelik sürgünün şartları şu şekildedir: Hristiyan komşulardan yardım

almak yasak, üç gün içerisinde evler boşaltılacak, Moriskoları yüklemeye noktalarına götürecek kraliyet memurlarını beklenecek, kurallara uymayan mahkemeye verilecek, mal varlıklarını gizleyen ya da sırf Hristiyanlara kalmassın diye yok edenler öldürülecek şeklindedir. Bu sürgünden muaf tutulanlar da vardı: İki yıl boyunca Hristiyan olarak yaşayıp rahiplere bunu ispat edenler, tarımsal üretimi devam ettirenler, eski Hristiyan yerleşimcilere yardımcı olanlar bu durumdan geçici olarak muaf tutulmuştu. Yaklaşık yüz Moriskodan altısı bu şekilde muaf tutulurken Hristiyanlarla evli Morisko kadınları da sürgünden muafı lakin aynı şeyi Hristiyanlarla evli Morisko erkekleri için söyleyemeyiz. Bu sürgün süreci Moriskolar için oldukça çileli geçmişti. Yol boyunca fahiş fiyatlar, eşkiyalar, hastalıklar, ölümler, açlık, susuzluk gibi çeşitli dertlerle uğraşan Moriskoların bazıları Kuzey Afrika, Fransa, İngiltere, İtalya, Osmanlı topraklarına da kaçabil-

mişlerdi. Osmanlıya gelen Endülüs Müslümanları, dönemin sultanı I. Ahmet'in fermanıyla Kuzey Afrika, Selanik, İstanbul, Belgrad, İzmir, Adana ve Şam gibi yerlere iskân edilmişti. Tarihi kaynaklardan da görebileceğimiz üzere ticaretle uğraşan Moriskoların bir kısmı da İstanbul'da Galata civarına yerleşmiştir. Ayrıca I. Ahmet Avrupalı Krallara mektup göndererek oralara sığınan Moriskoların güvenli bir şekilde Osmanlı topraklarına gelmelerini talep etmiştir. Sultan Tunus ve Cezayir Beylerbeyine de Moriskolar hakkında fermanlar göndermiştir. Hicri 1022 tarihli bir Mühimme Defterinde, Moriskoların ilk 5 yıl vergiden muaf tutulması, o dönem inşaatı süren Sultan Ahmet Camii'nin evkafına dahil edilmesi kararı geçmektedir. Osmanlı topraklarına gelen Endülüs Müslümanlarının, ilerleyen süreçte eğitim, askeri, tercüme gibi çeşitli alanlara istihdam edildiğini söyleyebiliriz.

YOLLARINDA İSTANBUL

ZEYNEP TOPAL

Yollarında geçer ömür	Sığmaz tarihin satıra,
Yollarında, ah İstanbul	Bir çınar olur, İstanbul
Kollarında tarih uyur	
Kollarında, ah İstanbul	Camilerin ne de güzel Ruhları okşayan bir el
Bağrında sakladığın sır	Güneş gibi doğ, doğ da gel
Derinleşir her yıl, her asır	Işığı billur İstanbul
Cami, hamam, saray, kasır	
Sende sır bulur İstanbul	Sarı lale, beyaz lale Yapraklarda nurdan hale
Senin martın başka uçar	Niceler dalıp hayale
Senin göğün başka açar	Sende var olur İstanbul
Deniz bile sana duçar,	
Sende durulur, İstanbul	Yollarında geçer ömür Yollarında, ah İstanbul
Her adımda bir hatıra	Kollarında tarih uyur
Diziliyor sıra sıra	Kollarında, ah İstanbul

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Gezisi

Ayşe Yümna Argıt

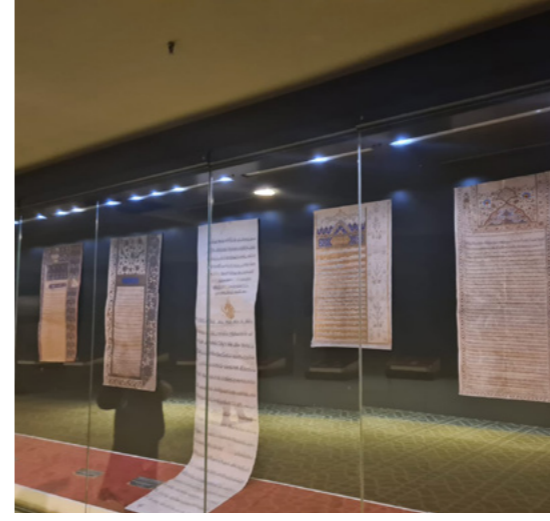
Tarih Kulübü olarak gerçekleştirdiğimiz İstanbul Kağıthane'de bulunan Devlet Arşivi gezimizde öğrendiklerimiz ve gözlemlediklerimizi kalıcı hale getirme amacıyla bu yazıyı kaleme almaya karar verdim. Öncelikle arşivin ne olduğunu tanımlamamız gerekir. Arşiv; bir konu hakkında eski ve geçmişe ait evrak, belge ve senetler topluluğu ya da bunların bulunduğu yerdir. Bir arşiv ve kütüphaneyi birbirinden ayıran temel özellik, kütüphanelerdeki yazılı eserlere ve matbu kitaplara karşılık, arşivde nadir bulunan malzeme bulunur. Arşivleme etkinliğinin, kil tabletler ve papirüs gibi materyaller vasıtasıyla, tarihin eski dönemlerinde var olduğunu söylemek mümkündür. Modern arşivciliğin temeli ise 18. yüzyılın sonunda, Fransız Devrimini müteakiben, Fransa'da *Archives Nationales*'in kurulmasıdır. Bu

arşiv bir devlet tarafından kurulmuş ilk ulusal arşiv olma niteliğini taşımaktadır. Takip eden yıllarda diğer bir devlet arşivi İngiltere'de 1838 yılında *Public Record Office* adıyla (günümüzde *The National Archives* adıyla anılır) kurulmuş, Amerika'da ise 1934'te Kongre'nin çıkardığı yasa ile *National Archives* adında devlet arşivi kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde; İstanbul'daki ilk evrak mahzeni ve arşiv Yedikule'deydi, ancak daha sonrasında buradan taşınmıştır. Sonraki zamanlarda evraklar Hazîne-i Âmire'de bulunurdu. Ayrıca bir dönem arşiv belgeleri Topkapı Sarayı'nda bulunmaktaydı. Zaman içinde Bâbiâli yakınlarındaki Tomruk Dairesi'ne ve başka yerlere evraklar alınmış ve farklı yerlerde dağınık halde bulunan muhtelif evrak toplanarak muhafaza edilmiştir.

Hazine'nin esasında iki anlamı vardır. İlki mücevherler ve bunların bulunduğu yer, ikinci olarak da depo manasıdır. Devlete ait belgelerin Hazîne-i Âmire'de; altın, gümüş ve değerli eşyalar ile birlikte muhafaza edilmesi bu belgelere verilen önemi ve korunmasındaki hassasiyeti gösterir niteliktedir.

İlk modern anlamda düzenleme 1845 yılında dönemin Maliye Nazırı Saffeti Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. 1846 yılında, Sultan Abdülmecid tarafından çıkarılan irâdede bir arşiv binası inşasının gerekli olduğu belirtilir. Bu gelişmenin ardından İtalyan mimar Fossati

tarafından çizimi yapılmış binanın yapımına başlanılmıştır. Bâbiâli'de bulunan ve adı Hazîne-i Evrâk olan binanın yapımı 1848'de tamamlanmış ve başına Hazîne-i Evrâk Nâzırı olarak sadaret mektupçusu Muhsin Efendi getirilmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. İslam Ansiklopedisi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi maddesi.)

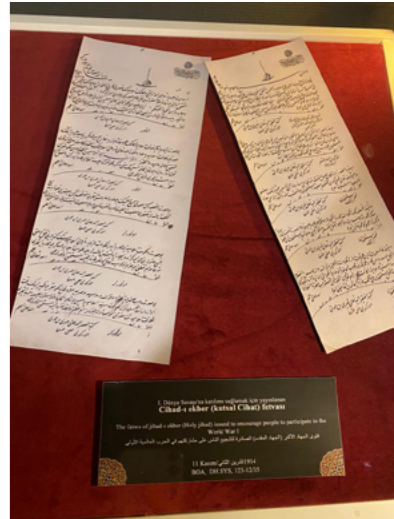
İstanbul'da bulunan arşiv belgeleri 2013 yılında açılan Kağıthane'de bulunan arşive taşınmıştır. Burada modern arşivcilik teknikleri ile muhafaza edilen belgeler, araştırmacılara sağladığı birçok imkân ile birlikte sunulmuştur. Arşivde, Osmanlı Devleti'ne ait yaklaşık 100 milyon belge bulunmaktadır. Osmanlı'nın ilk dönemlerine ait belgeler Timur istilası sebebiyle mevcut değildir. Günümüzde var olanlar ise ekseriyetle Kanuni Döneminden itibaren korunan ve aktarılan belgelerdir. Bu belgelerin çoğunluğuna dijital ortamdan ulaşmak mümkündür.

Arşivde yapılan tasnif çalışmalarını zikredilecek olursak bahsedilmesi gereken ilk isim Ali Emîrî Efendi olacaktır. İlk tasnif çalışmaları, başkanlığında Ali Emîrî Efendi'nin bulunduğu bir heyet tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu tasnif "Ali Emîrî Tasnifi" olarak adlandırılmaktadır ve belgelerin ayrımı padişahların kronolojik sıralamasına göre yapılmıştır. Günümüzde tasnif çalışma-

larında önemli bir kısmı tamamlanmış olmakla birlikte teknolojinin yardımı ile devam eden çalışmalar süre gelmektedir. Ayrıca internet üzerinden belgelere kolay ulaşımı sağlamak adına oluşturulmuş katalog tarama sistemi de bulunmaktadır.

Tarih, Kültür ve İstanbul Kulübü olarak ziyaret ettiğimiz Kağıthane'deki T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ni ve burada sergilenen evrakı da görme fırsatımız da oldu. Bu gezi sırasında tarihte yaşanmış çeşitli olaylar hakkında birçok yeni bilgiler öğrendik, muhtelif konular ile alakalı belgeleri ayrıntısıyla inceledik. Dikkatimizi çeken belgeler arasında padişahlara ait belge türlerinden olan فرمان ve beratlar, anlaşmalar, Osmanlı ve diğer devletlerarasındaki mektuplar ve özellikle geçmişte planlanmış bazı projelerin çizimleri vardı. Tüm bu belgeler bize yeni bir bakış açısı kazandırdı, olaylar hakkında farklı bir görüş elde etmemizi sağladı ve en önemlisi tarih bilimi söz konusu olduğunda, belgelerin ne derece bir önem arz ettiğini gösterdi.

Kaynakça

Necati Aktaş, Yusuf Halaçoğlu; "Başbakanlık Osmanlı Arşivi"; TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/basbakanlik-osmanli-arsivi> (30.01.2023).

Devlet Arşivleri, "Devlet Arşivleri Başkanlığı Tarihçesi", Erişim tarihi: 26.01.2023, <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=9&h=ADA45D7B737CBC58F13C672COAECCA8E9F0DDDB54A7AB8426349949A5FDEBE9E15>

T.R. Schellenberg, Modern Archives, Erişim tarihi: 30.01.2023, <http://files.archivists.org/pubs/free/ModernArchives-Schellenberg.pdf>

H Ü M A Y Ü N
22

Minyatür Sanatı

Firdevs Beyaz

Minyatür, detaylara önem veren küçük boyutlu, kendine has boyama tekniği ve anlatım dili olan geleneksel resim sanatıdır. Minyatürde bütün detaylar verildiği için perspektif veya gölgelendirme kullanılmaz. Minyatürde renkler parlar ve canlı olurlardan seçilir. İlmi, edebi veya tarihi olayları anlatmak için, yazılı metinleri desteklemek için kullanılır. Minyatür sanatçılarına “nakkaş” adı verilir.

Minyatür aynı zamanda bir belgeleme sanatıdır. Yapıldığı dönemin özellikleri, yaşayış tarzı ve mimarisi ile

ilgili bilgiler verir. Bu detayları yakalamamızı sağlayan en önemli yardımcısı ise tezhip sanatıdır. Tezhip, kelime olarak altınla süslemek anlamına gelir ve bir çeşit süsleme sanatıdır. Hayvansal ve bitkisel motifler kullanılarak metinlerin ve minyatürlerin kenarlarına uygulanır. Minyatürlerin içerisinde kullanılan tezhip dönemin özelliklerini öğrenmek isteyenler için birer anahtardır. Örneğin Kelile ve Dimne’de geçen bir minyatür sahnesinde, tezhip ile süslenmiş halıya bakarak Timur dönemine ait izler bulmak mümkündür.

Minyatür sanatı, diğer milletlerdeki tasvir sanatlarına karşın İslami inanç ile çelişkiye düşmeden gelişimini sağlamıştır. Bilindiği üzere İslami anlayışta Efendimiz Hz. Muhammed’in çizilmesi uygun görülmemiştir. Minyatür sanatçıları da onun hayatını resmederken yüzünü beyaz bir perde ile

örtmüştür. Bu beyaz perde “nur” u temsil etmektedir.

Minyatür sanatı tarihi olayları anlatma dışında, haritacılık veya şehir yerleşim planları gibi teknik konular için de kullanılmıştır. Piri Reis’in “Kitab-ı Bahriye” eserinde bunun örneklerini bulmak mümkündür. Eserinde yer alan minyatürlerde bir kıyımın coğrafi bilgileri, güvenli imanları, kumsalları,

kayalıkları ve su kaynakları kısacası bir denizcinin ihtiyaç duyduğu bütün bilgilere yer verilmiştir.

Şehir planları ile ilgili oldukça detaylı minyatürler çizen önemli bir isim Mtrakçı Nasuh’tur. Eserlerinde önemli yerleri en ufak detaylarına kadar vermiş, öyle ki resmettiği yerde bulunan çiçek türlerini bile atlamamıştır.

Minyatür sanatı tıp ve astronomi eserleri için de kullanılmıştır. Örneğin Kitabı’l Tiryak adlı eserde yılanların panzehirleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Fatih Sultan Mehmed’e sunulmak için hazırlanan Şerafettin Sabuncuoğlu’nun eserinde ise cerrahi müdahaleler minya-

türler ile anlatılmıştır. Astronomi alanı için de benzer örnekler vermek mümkündür.

Minyatür Sanatı görüldüğü gibi tek yönlü bir sanat değildir. Döneminde birçok konuda bilgilendirici ve canlandırıcı olarak kullanılmıştır. Farklı odalar farklı renklerle anlatılmış, kullanılan tezhipler ise minyatürü hem süslemiş hem de boyut kazandırmıştır. Perspektif kullanmadan bu kadar anlaşılır olması bu sanatın olağanüstülüğünü gözler önüne sermektedir.

Günümüzde hala bu sanatla ilgilenen nakkaşlar bulunmaktadır. Öyle ki sanata yeni bir bakış açısı kazandırarak daha ilginç motifler de

kullanılmaya başlanmıştır. Bu engin deniz, yeni sanatçılar ile değişik dünyaları tasvir etmeye devam edecek...

Kaynakça

<https://www.youtube.com/watch?v=Ht-0b8WmEVxY>
<https://www.youtube.com/watch?v=uAw-OgvUxuw8>
https://www.youtube.com/watch?v=_WOGT28YIZg

<https://www.youtube.com/watch?v=-Idamohycays>

<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/minyatür-sanatı>

Görsel Kaynakça

https://img.piri.net/resim/imagecrop/2020/06/25/06/45/resized_2b863-c65e6f45takiyuddinerrasil1.jpg

<https://bilgivitri.com/wp-content/uploads/2020/10/Kibris-Ilk-Ne-Zaman-Fethedildi-728x410.jpg>

<https://ia.tmgrup.com.tr/df-d937/0/0/0/0/0?u=https://i.tmgrup.com.tr/fikriyat//album/2019/03/27/1553667352209.jpg&mw=752>

<https://sayader.global/wp-content/uploads/2021/04/osmanli-hekimleri.jpg>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/13/Constantinople_1536.jpg/425px-Constantinople_1536.jpg?20121008131343

<https://i.pinimg.com/originals/6e/6f/40/6e6f407f96f34176f1f1242731139b6.jpg>

İstanbul'u Neden Seviyoruz?

Neva Gölcü

İstanbul'u neden bu kadar çok seviyorum... bilmiyorum. Fakat anlamaya çalışacağım bu yazıyla. Hayatımda asla İstanbul'dan başka bir yerde yaşamayı düşünmedim. Öyle ki İstanbul'dan kopmak, benim için hayat-tan kopmak gibi. Sayısız şehirler gezip görmedim ama ileride gezme şansım bile olsa en güzeli yine İstanbul'dur diyeceğime eminim. Ve birçok insan görüyorum, duyuyorum benim gibi düşünüyorlar, Türkiye'nin farklı şehirlerinde hep "Ah İstanbul!" diyen birileri var sanki. Oysaki İstanbul bizi çok uğraştırıyor; her gün saatlerce yol götürüp getiriyor, trafikte bırakıyor, çok kalabalık, çok sesli, çok pahalı, bazı yerleri yanlış şehirleşmiş... Peki her şeye rağmen neden bu İstanbul'u çok seviyoruz?

İstanbul'u sevmek için birkaç neden olduğunu düşünüyorum. Ama öncelikle coğrafyasından başlamalı. İstanbul, Türkiye'de bulunuyor. Medeniyetler beşiği, üç tarafı denizlerle çevrili, Asya-Avrupa-Afrika arasında adeta köprü görevi gören, dört mevsimin hepsi görülen, doğal ve tarihi bir sürü anıt ve güzellikleri olan, çok verimli toprakları olan ve belki de bütün ülkelerin bir gün topraklarını istediği o cennet ülke... Türkiye. Meh-

met Akif'in de dediği gibi:

"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?

Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!

Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hüda,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ."

Bu ise İstanbul'u sevmemizin nedenlerinden yalnızca ilki. İkincisi, belki de İstanbul'u İstanbul yapan en önemli neden: Boğaz. İki kıtayı birbirine bağlayan ve her göreni kendine hayran bırakan o boğaz... Altından geçen gemilere, vapurlara, teknelere ne demeli? Ya da aslında etçil olan fakat simide hayır diyemeyen martıları? Belki de yanından geçtiğimizde burnumuza gelen tuzlu kokusudur ya da masmavi parlaması. Bilmiyorum hangisi, fakat görmediğinizde özletiyor kendisini Boğaz.

Bir başka neden ise tarihi ve mimarisi. Bir şehir düşünün ki üç imparatorluk da onu başkent yapsın, bir şehir düşünün ki içinde Romalılar, sonra Bizanslılar yaşasın, üstünden Haçlılar geçsin, sonrasında Osmanlılar

fethetsin... Bir şehir düşünün ki içi saraylar, hanlar, çarşılar, camiler, konaklar, yalılar, çeşmeler ile dolu olsun. İşte İstanbul böyle bir şehir.

İstanbul, aynı zamanda farklılıklarla dolu bir şehir. İçinde gezerken "Farklılık, zenginliktir." sözünü çok iyi anlayabiliyoruz. Kışın kartopu oynayıp yazın güneşin tadını çıkardığımız, en son yeniliklere ulaştığımız ve teknolojisi gelişmiş fakat aynı zamanda üstünde bulunan her yerin bir tarihi ve geçmişi olan; Nişantaşı gibi bir ilçesi olduğu gibi Bağcılar gibi bir ilçesi olan, kalabalık yerleri olduğu gibi تنها yerleri de olan, bir mahallesinde ünlülerin ve zenginlerin gezdiği öbür mahallesinde ise sokak çocuklarının top oynadığı, ya da bir tarafında balık ekmek yiyen öteki tarafında suşi yiyen kişiler bulunan, her ırktan, dilden, dinden, sosyoekonomik statüden ve eğitim düzeyinden insanların bulunduğu bir şehir bu İstanbul. Belki de dünyanın en karışık şehri.

İstanbul sevgisi bir farklı. Başka bir şehirde uzun bir süre yaşamak aklımın ucundan bile geçmiyor. Buradan ayrılınca eksik ve boş kalıyorum sanki. Galiba anladım artık neden İstanbul'u sevdiğimi. Çünkü dünyada İstanbul kadar sakin, İstanbul kadar gürültülü, İstanbul kadar zengin, İstanbul kadar fakir, İstanbul kadar tarih kokan, İstanbul kadar yenilikçi, İstanbul kadar hızlı, İstanbul kadar yavaş, İstanbul kadar mutlu, İstanbul kadar hüznü bir şehir yok. Yazımı İstanbul'a yazılmış sayısız şiirden belki de en güzeliyle bitirmek istiyorum:

Fotoğraf

<https://www.canva.com/photos/MA-E2kPr9o-w-the-maiden-s-tower-in-turkey/>

İSTANBUL'U SEVMEK

ÜMIT YAŞAR OĞUZCAN

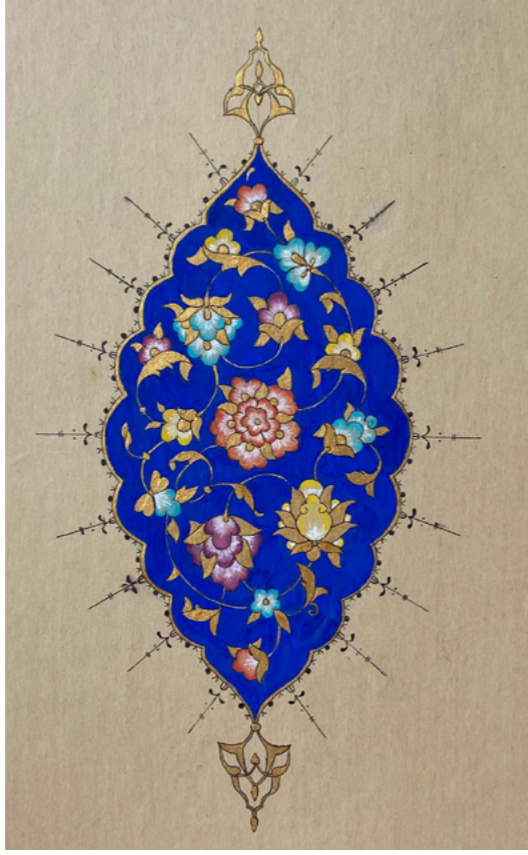
İstanbul'u sevmek ölmek gibi bir şey.
Bir ömür boyunca durmadan yanmak,
Erimek her gecesinde biraz daha,
Her sabah alev halinde uyanmak.

Anlaşılmaz, vazgeçilmez bir tutku bu şehir.
En hüznü şarkıdır söylediği dalgaların,
Bulamazsın çoğu gün bir dost yüzü arar da,
Dalıp gidersin köpüklü izlerine mavnaların.

İnsanlar bir seldir caddelerinde boz bulanık,
Çalkalanır gider zamanın o belirsiz akışında,
Kimi gün tarifsiz bir heyecan duyarsın,
Martıların çığlık çığığa bağırsında.

Gemiler kalkar rıhtımlarından özlem dolu,
Herkes bu şehirde bir şey bırakır gider.
Sürmez ömrü dostlukların bir gül kadar,
Köhne meyhanelerinde unutulur sevgiler.

Anıları vardır insanların bu şehirde,
Durup durup nemli gözlerle hatırladığı.
Kimi gün içini bir karanlık basar da,
Çalar kapını bir dost gibi ay ışığı.

Tezhib: Feyza Nur TUNÇ

İstanbul ölülerin bile yaşadığı şehir,
Ve insanların yaşadıkça biraz öldükleri.
Bir gün bu şehirden başını alıp gidesin gelir,
Çıkamaz kulağından vapur düdüğü.

Nereye gitsen o vazgeçilmez tutku seninle,
Seninle o özlem, o aşk, o sevgi,
Ne kadar kaçsan, bir gün anlarsın,
Güzel olan her şey biraz İstanbul gibi.

İstanbul gibi vefasız ve esrarlı,
İmkansız sırrına ermek güzelliklerin,
Ve upuzun bir bekleyiştir bu şehirde yaşamak,
Bir bir yıkılır hayallerin, gelmez beklediklerin.

İstanbul'u sevmek ölmek gibi bir şey,
Ölmek mi? O da bir yerde yaşamak demektir.
Yaşamak, bu şehirde sen varsın diye,
İstanbul'u sevmek seni sevmektir.

İsmail Dede Efendi

Asude Koca

Ney, ilk olarak milattan önce Sümerler tarafından kullanılmasına rağmen asırlar boyu etkisini sürdüren Osmanlı ve Türk musikisinin gözde sazı, İslam tasavvufunun yedi esmâsı, Mevlevî tarikatının nây-ı şerifidir. Mevlânâ'nın eserlerinin baş tacı olan ney, insan-ı kâmilî temsil eder. Kamışın ney hâline gelene kadar geçirdiği evreler, insanın olgunlaşmasını, yani "nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye" basamaklarını ifade eder. Osmanlıda, bestekârların ve mutasavvıfların yegâne dostu olan ney eşliğinde bestelenen parçalar, Mevlevihanelerde hayat bulmuştur. Ney ve musiki ile yolları Mevlevihane'de kesişen, Türk musikisinin müzik dehası olarak adlandırılan Hamamizade İsmail Dede Efendi; 1800'lü yıllarda devrin ileri gelen diğer musikînaslarından faydalanarak kendini yetiştiren nadide bestekârlarımızdandır. Musiki tarihinin önde gelen isimleri arasında yer alan İsmail Dede, bestekârlığının ve neyzenliğinin yanı sıra hanendeliği ve hocalığı ile

de tanınmaktadır. Ayin, durak, tevşih, savt, ilahi, peşrev, saz semaisi, murabba, şarkı, semai, türkü başlıca olmak üzere birçok dini ve didaktik eser bestelemiş olması; İsmail Dede Efendi'nin asırlar boyunca diğer müzisyenler tarafından saygıyla anılmasının ve rol model olarak görülmesinin en büyük etkenlerinden birisidir.

Türk musikisinde ve tasavvufta "Hamamizade İsmail Dede Efendi" ve "Dede Efendi" gibi isimlerle anılan İsmail Dede Efendi, 9 Ocak 1778 tarihinde, Birinci Abdülhamit döneminde İstanbul Şehzadebaşı'nda dünyaya gelmiştir. Babası Cezzar Ahmet Paşa'nın mühürdarlığını yapan Süleyman Ağa, annesi Rukiye Hanım'dır. Babası Süleyman Ağa, oğluna Kurban Bayramı'nda doğması sebebiyle İsmail adını vermiştir. İsmail Dede Efendi, babasının hamam işletmesiyle meşgul olmasından dolayı zamanla da "Hamamizade" sıfatını almıştır. Dede Efendi, ilköğrenimine 1786 yılında Hekimoğlu Ali Paşa Camii

i'nin bitişiğindeki Çamaşırcı Mektebi'nde başlamıştır. Öğrenciliği esnasında ilahici başı olmuş, bir merasim sırasında sesinin güzelliği ile Anadolu Kesedarı Uncuzâde Mehmed Emin Efendi'nin dikkatini çekmiş ve ilk musiki derslerini kendisinden almıştır. Eğitimi sırasında yüzlerce esere imza atan Dede Efendi, hocası Mehmet Emin Efendi'nin aracılığıyla Maliye Nezareti Baş Muhasebe

Kaleminde “Kâtip Muavini” olarak çalışmıştır. Yedi yıl süren eğitim süreci ve memuriyeti sırasında Mevlevîliğe ilgi duyarak, Ali Nutkî Dede’nin derslerini dinlemek üzere haftada iki gün Yenikapı Mevlevihane’sine gitmeye başlamış ve ayinleri takip etmiştir. İsmail Dede Efendi, Ali Nutkî Dede ile kardeşi olan müzik kuramcısı Abdülbâki Nâsır Dede’den öğrenim görerek kendisini yetiştirmiştir. Hayatının sonraki döneminde kendisine dost olacak ney ile Abdülbâki Nâsır Dede sayesinde tanışmış, ney üflemeği öğrenmiştir. Mevlevî tarikatına girmiş ve 18 Mayıs 1797 tarihinde Mevlevî olan İsmail Dede Efendi, derviş olabilmek için memuriyet görevinden istifa ederek 3 Haziran 1798’de Ali Nutkî Dede’ye

intisap ederek, bağlanarak, dergâhta çileye girmiştir. İlk bestesi çilesinin ikinci yılında bestelemiş olduğu, güftesi Keçecizade İzzet Molla’nın olan buselik makamında semai usulündeki “Zülfündedir benim baht-ı siyahım” şarkısı, İstanbul’un musiki çevrelerinde büyük ilgi toplamıştır. Dönemin padişahı ve bestekârı III. Selim, üslubu ve melodik yapısı itibarıyla diğer bestelerden farklı olan bu eserin bestekârını merak etmiş ve çile doldurmakta olan genç bir Mevlevî derviş tarafından bestelendiğini öğrenince Dede Efendi’yi saraya çağırılmıştır. III. Selim yapıtı bir kez de İsmail Efendi’nin kendisinden dinlemiş ve onu saray hanendeleri arasına almak istemiştir.

İsmail Dede Efendi, hükmüdüara eserini icra ettikten sonra, sarayda fasillara katılmıştır. Padişahın övgü ve ilgilerinden sonra Dede Efendi’nin 1001 günlük çile süresinin son yılı Ali Nutkî Dede tarafından başlanmıştır. Böylelikle, Ali Nutkî Dede’nin Defter-i Dervîşân’daki kaydına göre 1801 yılında çilesini tamamlayarak usta bestekâr “Dede” unvanını almıştır. Dede olarak Yenikapı Mevlevihanesi’ndeki hücrelerinde yaşamını sürdürmeye başlamış ve kendisinden öğrenim görmek isteyen müzik sevdalılarının gözdesi olmuştur. Dede Efendi’nin bu sıralarda bestelediği:

“Ey çeşm-i ahu hicr ile tenhalara saldı beni Çün nafe bağrım hun edip sahalara saldı beni”

Ey kamet-i serv-i semen salınmada ellerle sen Haşrolamam dedikçe ben ferdalara saldı beni”

mırsalarıyla başlayan eseri büyük ilgi görmüştür. III. Selim tarafından yeniden saraya çağrılan Dede Efendi küme fasıllarına hanende olarak katılmaya ve Enderun’da da hocalık yapmaya başlamıştır. Sarayda yaşadığı süre zarfında Nazlıfer Hanım’la evlenmiş ve bu evliliğinden iki oğlu, üç kızı olmuştur. Hocası Ali Nutkî Dede’yi, bir yıl sonra üç yaşındaki oğlunu, daha sonrasında annesini diğer oğlunu kaybeden Dede Efendi, bayati makamındaki, “Bir gonca femin yâresi vardır ciğerimde” dizesiyle başlayan bestesinde sevdiklerini kaybetmenin verdiği acıyı dile getirmiştir. Dede Efendi’nin yazmış olduğu bu eserin en önemli özelliği Türk Musiki tarihindeki ilk kişisel bir konunun işlediği mersiye olmasıdır.

Dede Efendi, III. Selim’in vefatının ardından tahta geçen IV. Mustafa’nın musiki toplantılarına ara vermesiyle saraydan biraz uzaklaşmıştır. II. Mahmud’un tahta geçmesiyle sarayla olan münasebetini arttırmış, padişah musahibi olmuş ve müezzinbaşılığa getirilmiştir. Ser müezzin olduğu bu dönem en parlak dönemi olarak anılmıştır. Padişah tarafından Murassa İmtiyaz nişanı ile mükâfatlandırılmıştır. Sultan Abdülmecid zamanında müezzinbaşılık görevine de-

vam etmiştir fakat Ferahfeza Ayininden sonra saray ile arasındaki samimi bağın zedelendiğini düşünmeye başlamış ve bestekârlık yaşamında bir durgunluğa girmiştir. Batı müziği zevkiyle yetişen yeni padişahın Türk müziğinin, sarayda eskisinden farklı olarak resmi bir ilgiyle sürdürülmesi, Dede Efendi’nin saraydan uzaklaşmasına yol açmıştır. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid kendisine Ahırkapı civarında bir konak vermiştir. Birkaç yıl sonra talebeleri Dellâlzâde İsmail ve Mutafzâde Ahmed ile birlikte padişahın hacca gitmek için izin almıştır. Mekke’ye doğru yol alırken Kutbünnâyî Osman Dede’nin unutulmaya yüz tutan mirâciyesini talebelerine meşk etmiştir. Yolculuk esnasında yakalandığı kolera hastalığından kurtulamayarak 29 Kasım 1846 tarihinde Mina’da vefat etmiştir. Mekke’deki Cennetü’l-muallâ’da Hz. Hatice’nin ayakucuna defnedilmiştir.

Hamamizade İsmail Dede Efendi yaşamı boyunca 500’den fazla eser bestelemiş, aynı zamanda arabankürdî, hicaz buselik, sababuselik, neveser ve sultaniyegâh gibi makamları da ilk kez kendisi seslendirmiştir. Eşsiz bir üsluba sahip olan sanatkârın bu üslubu “Dede Efendi Tavrı” olarak anılmaya devam etmektedir. İsmail Dede Efendi’nin, başlıca eserleri işte şunlardır:

“Hüzzam, Saba, Ferahfeza Mevlevî ayinleri”, “Suzidil

durak (Ayağı tozunu sürme çekelden gözüme)”, “Rast kâr-ı Nev (Gözümde daim hayal-i canan)”, “Hicaz nakış beste (Ey çeşm-i ahu hicr ile tenhalara saldı beni)”, “Bayati beste (Bir gonca femin yâresi vardır ciğerimde)”, “Ferahfeza beste (Ey kaş-ı keman tir-i müjen canıma geçti)”, “Ferahnak beste (Figan eder yine bülbül, bahar görmüştür)”, “Mahur beste (Ey gonca-dehen har-ı elem canıma geçti)”, “Sultaniyegâh beste (Misalini ve zemin ü zaman görmüştür)”, “Hüzzam nakış Yürük semai (Reh-i aşkında edip kaddimi kütah gönül)”, “Neva yürük semai (Ey gonca-dehen ah-ı seherden hazer eyle)”, “Ferahnak ağır semai (Dil-i biçareyi mecruh eden tiğ-i nigâhındır.)”

Osmanlı’nın zorlu ve çalkantılı bir döneminde yaşamış olmasına rağmen kendi benliğini tasavvuf ve musiki ile bulmuş, halkın yanı sıra dönemin padişahını bestelediği eserleriyle kendisine hayran bıraktırmış, birçok farklı öğeyi eserlerinde kaynaştırarak müzik meraklılarını mest etmiş, sonraki nesillere örnek bir bestekâr olmuştur. Hamamizade İsmail Dede Efendi’nin hayatı ve eserlerinin tarihe damga vuran izleri günümüz dünyasını etkilemeye devam etmektedir.

Kaynakça

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ismail-dede-efendi-hamamizade>

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-musikisinin-dehasi-ismail-dede-efendi/2058730#>

https://neyzen.com/ney_tasavvuf.html

<https://www.erdincbal.com/neyin-tarihcesi.html#:~:text=Ney%20ilk%20defa%20Mezopotamya,nde%20sergilenen%20ney'dir.>

<http://www.turkishmusicportal.org/tr/makaleler/sarayda-musiki#:~:text=Saray%20belli%20bir%20yerdeki%20bina,de%20%C3%B6nemli%20yeri%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCl%C3%BCr.>

<https://www.islamveihisan.com/mesneviye-gore-neyin-hikayesi.html#:~:text=%E2%80%99CNEY%E2%80%9D%20NEY%C4%B0%20TEMS%C4%B0L%20EDER%3F,kalbi%20tasfiye%E2%80%9D%20basamaklar%C4%B1n%C4%B1%20ifade%20eder.>

Görsel Kaynakça

<https://www.biyografya.com/biyografi/17461>

https://www.neyneva.com/kiz_ney.php

Vefa Bozacısı

Kevser Erol

Kış aylarının vazgeçilmezi, hepimizin damağında ekşi tat bırakan o geleneksel içeceğimiz, boza... Darı irmiği, su ve şekerden üretilen bu lezzet ilk defa MÖ 8000'lerde Mezopotamya ve Doğu Anadolu bölgesi arasında görülüyor. Adını Farsçada darı anlamına gelen "buze" kelimesinden alıyor. Bizler ise ilk defa Orta Asya Türkleri aracılığıyla 9. yüzyılda bozayla tanışıyoruz. Daha sonrasında Osmanlı'da da önemli bir yer tutmaya başlıyor ve giderek farklı çeşitleri çıkmaya başlıyor. Bunlardan biri de ilk önce sarayda daha sonrasında halk arasında yayılmaya başlayan tatlı bozadır. İçine hakiki üzüm pekmezi koyarak yapılan bu boza çeşidi Osmanlıda o kadar beğenilir ki sefere çıkmadan önce ordudaki askerlere de içirilmeye başlanmıştır. Giderek beğenilen bozanın bu tatlı çeşidi halk arasında da çok sevilir ve zamanla bozahanelerde satılmaya başla-

nır. Bozahaneler de Osmanlı'da önemli toplumsallaşma mekânlarından biri haline gelir. Osmanlı Devleti'ne bağlı 12 esnaf ocağından birinin Bozacılar Ocağı olması da bozahanelerin Osmanlı'da ne kadar yaygın olduğunu bizlere gösterir. Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde Bursa, Ankara, Eskişehir, Tosya, Edirne gibi şehirlerde bozahanelerin olduğunu; İstanbul'da Süleymaniye'de Yasemen Bozası, Arnavut Kasım Bozası, Ayasofya'da Taşaklı Bozası, Unkapanı'nda Sinan Bozasının varlığından bahseder. Unkapanı'nda olan bozahanelerde daha çok hamalların ve diğer hizmet işçilerinin vakit geçirdiğini belirtir.

Bizlerin ise en çok bildiği İstanbul'un en meşhur bozacısı olan Vefa Bozacısının kuruluşu ise şöyle oluyor: 1870'te Hacı Sadık Bey'in Arnavutluk Prizren'den İstanbul'a gelmesi ile başlıyor.

İstanbul'a geldikten sonra şehirdeki esnafların bozayı daha sulu kıvamlı ve koyu renkli yapıp sattığını gören Hacı Sadık Bey, bu içeceğe kendi yorumlarını katar. Bozayı koyu kıvamlı, açık renkli ve daha ekşimsi hale getirir. Kendi imkânlarıyla evinin alt katında ürettiği bozasını kış günlerinde sokaklarda satmaya başlar. Halk tarafından çok beğenilen bozanın bu yeni haline zamanla talep artar ve Hacı Sadık Bey o dönemde saraylıların ve aristokratların oturduğu Vefa semtinde 1876 yılında adını "Vefa Bozacısı" koyduğu dükkânını açar. Burada sattığı ekşimsi ve lezzetli bozası ile Vefa'nın önemli yerlerinden biri hâline gelir.

Orhan Pamuk'un da "Bütün satıcıların en dokunaklısı, bağırışı yüreğe en çok işleyen, en sevileni budur. Hiç içmemiş olana bozayı nasıl anlatmalı? ...Elinde güğümleri, belindeki torbada leble-

bisi, tarçını, kar yağarken karanlık arka sokaklarda "İyi booza" diye yarı ve kederli bir sesle bağırarak bozacının sesi kadar pek az şey bütünüyle İstanbul'dur." sözüyle tanımladığı İstanbul'un vazgeçilmez değerlerinden olan bozanın diğer bir özelliği ise leblebi ile içilmesidir. Bunun nedeni ise eskiden bıyıklı erkeklerin, bozayı içerken bozanın bıyıklarına bulaşmaması, diğer bir neden ise leblebinin bozanın hazmını midede kolaylaştırmasıdır. Bozanın leblebi ile birlikte içilmesi ile Vefa Bozacısına gitmeden önce leblebiciye girmekte bir âdet haline gelmiştir. Vefa Leblebici de tam karşısında Vefa Bozacısına eşlik eder. O yıllardan beri nesilden nesile aktararak gelen şu anda ise 4. nesil aile fertleriyle devam eden Vefa Bozacısı gitmek isteyenler için hâlâ yerini ve o eski tadını korumaktadır...

Kaynakça

<http://www.fatih.gov.tr/tarihi-vefa-bozacisi>

<http://www.vefa.com.tr/index.php?dil=tr&sayfa=tarihce>

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1248118>

Görsel Kaynakçası

<https://expatguideturkey.com/drink-boza-in-vefa-bozacisi/>

<https://vogue.com.tr/kafe/vefa-bozacisi>

Kâtip Çelebi

Ayşegül Çeliksoy

Bu yıl tarih dersinde, XVII. Yüzyılda yaşamış çok önemli bir tarih, coğrafya ve bibliyografya yazarı olan Kâtip Çelebi'yi işledik ve bilgilerimizi kalıcı hale getirmek için de Unkapanı'nda bulunan Kâtip Çelebi'nin kabrini ziyaret ettik. Kâtip Çelebi 1609-1657 yılları arasında Osmanlıda yaşamış bir tarihtir. Kâtip Çelebi beş yaşında iken dini bilgiler almaya başlamış daha sonrasında ise dönemin ünlü isimlerinden dil bilgisi ve yazı dersleri almıştır.

Kâtip Çelebi on dört yaşına geldiğinde babasının yanında işe başlayarak hesap kurallarını, güvenlik amaçlı sadece devlet dairelerinde kullanılan rakam ve sayıların yazımını öğrendi. On yedi yaşında önce Erzurum sonra Bağdat seferine katıldı. Bu seferler sırasında savaşın aşamalarını öğrendi ve savaşlar sırasında çekilen sıkıntıları gözlemleme imkânı buldu. İstanbul'a döndüğünde Kadızâde Mehmed Efendi'nin derslerine devam etti. Güçlü

bir hitabet gücüne sahip olan hocasının etkisi altında kaldı. Gittiği doğu seferlerinden birinde ordu Diyarbekir'de kışlarken kendisi orada bulunan alimlerle sohbetler ve ilmi tartışmalar yaptı. Kâtip Çelebinin son katıldığı sefer IV. Murad'ın Revan Seferidir. Hayatının geri kalanını ilmi araştırmalarla geçirmiş ve kendi deyimiyle "cihâd-ı asgardan cihâd-ı ekbere" dönmüştür. Cihâd-ı asgar düşmanla yapılan küçük savaş, cihâd-ı ekber ise nefisle yapılan büyük savaştır.

Elinde bulunan paranın neredeyse tamamını kitaplara harcadıktan kısa bir süre sonra zengin bir akrabası vefat etmiş ve kendisine kalan mirasla (300.000 akçe) yine kitap almıştır. Kâtip Çelebi kendi toplumunu ciddiye alan, yaşadığı dönemin sorunlarıyla yakından ilgilenen ve çözüm arayan biriydi. Yazdığı "Fezleke" adlı kitabının ikinci kısmında devlet adamlarının ve iktidardaki insanların tarih ve coğrafya bilmelerinin önemine sık sık vurgu

yapmış, savaşlarda yapılan hataların askerlerin tarih bilmesinden kaynaklı olduğunu söylemiştir. 1645 Girit seferi sebebiyle harita çizimiyle de ilgilenmiştir. İbn Haldun'un takipçisi olan Kâtip Çelebi coğrafya ile ilgilenirken Batılı coğrafyacıların İslam coğrafyacılarından daha ileride olduğunu fark etmiş bu eksikliği kapatmak için Cihannümay'ı yazmaya başlamıştır. Kâtip Çelebi Cihannümanın giriş kısmında coğrafyanın faydalarından bahsetmiş ve coğrafya bilen insanların, dünya hakkında, ömür boyu dünyayı gezen bir insandan daha fazla bilgileri olacağını söylemiştir. Eser Osmanlı ay-

dınlarının bakış açısını genişletmiş ve coğrafya hakkında başka eserlerin yazılmasına da vesile olmuştur. Kâtip Çelebinin bir diğer kitabı ise yirmi yılda hazırladığı, Osmanlı'nın ilk bibliyografya kitabı olan Keşf'üz-Zunûn'dur. Bibliyografya kelimesi kaynakça anlamına gelir. Keşf'üz-Zunûn'da, o zamana kadar yazılan Türkçe, Arapça ve Farsça kitaplar alfabetik olarak sıralanarak özellikleri, içerikleri belirtmiştir. Kitapta sadece eserler değil ilimler de yer almış ve gelişimleri, farklı medeniyetlerle etkileşimleri ele alınmıştır. Bu bakımdan kitap bir ilimler ansiklopedisi özelliği de taşır. Kâtip Çelebi, kitap-

larını yazarken anlama daha çok dikkat etmiş ve kısaltmalar kullanmıştı. Özellikle Keşf'üz-Zunûn Batı'daki oryantalistlerin araştırmalar yaparken mutlaka başvurdukları önemli bir eserdir.

Kâtip Çelebi azim sahibi, iyi huylu bir insandı. Çiçek yetiştirmeyi seven biriydi hatta salkımlı mavi sümbüller yetiştirdiği bilinmektedir. Çok yönlü bir insandı ve hayatının son zamanlarında hastalığının tedavisi için tıbbi kitaplar da okumuş ve çareler aramıştı. 1657 yılında vefat etmiş ve Zeyrek Camii yakınlarındaki kabristana defnedilmiştir.

Kaynakça

TDV İslam Ansiklopedisi- Kâtip Çelebi

TDV İslam Ansiklopedisi- Cihannüma

TDV İslam Ansiklopedisi- Keşf'üz-Zunûn

FOTOĞRAFLAR

Dila Sude KAMÇI

Dünyanın Gelmiş Geçmiş En Zengin İnsanı

Ayşe Neva Al

Birçok kişi, dünyanın en zengin insanının Karun ya da İmparator Augustus olduğunu düşünür, çünkü çoğu kişi Mansa Musa'yı duymamıştır. Bu yazıda bu zengin imparatorun hikâyesini birlikte inceleyeceğiz.

Mansa Musa'nın hüküm sürdüğü Mali İmparatorluğu, Batı Afrika'da bulunan bir imparatorluktu ve başkenti Niani şehriydi. İmparatorluk XIII. yüzyılın başlarından XVII. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürdü. İmparatorluğun yükselme nedenlerinden en önemlisi başkent Niani'nin ticaret yollarının üzerinde yer almasıydı. İmparatorluğun ilk hükümdarı Sundiata Keita'ydı (1235-1255). Hükümdarlar imparator anlamına gelen "Mansa" unvanını kullanırdı.

Hükümdarlar fetihleri ve tarımı ilerletmenin yanı sıra, bilimsel gelişmeleri de teşvik etti. Timbuktu şehrine dö-

nemin en modern üniversitesi inşa edildi ve dünyanın her yerinden İslam âlimleri gelerek burada matematik ve astronomi üzerine çalışmalar yaptı.

1312 yılına gelindiğinde dönemin hükümdarı Mansa II. Ebubekir, Atlantik Okyanusu'nun sınırlarını keşfetmek üzere sefere çıkmaya karar verdi ve söylenene göre ardında Musa adlı bir vekil bıraktı. II. Ebubekir, çıktığı yolculukta kayıplara karıştı ve bu nedenle tahtın başına Musa geçti. Onunla birlikte imparatorluk büyük bir genişleme dönemine girdi. Musa'nın ele geçirdiği topraklar, çok zengin yer altı kaynaklarını bünyesinde barındırıyordu. Bunların başında da altın ve tuz geliyordu. British Museum yetkililerinin belirttiğine göre, Musa döneminde Eski Dünya'da işlem gören altının yarısı Mali Krallığı'ndan geliyordu.

Mansa Musa birçok güzel camii inşa ettiriyor ve özel olarak getirttiği mimarları yüzlerce kilogram altın ile ödüllendiriyordu. Mansa Musa ve altınlarını bu kadar ilginç kılan nedenlerden biri ise o dönemde altının bugüne kıyasla epey nadir bulunmasıydı. Ancak o dönemde dünya, bu zengin imparatorluktan haberdar değildi. Bunun en büyük nedeni imparatorluğun İslam dünyasının coğrafi konumundan uzak olmasıydı. Tüccarlar bazı ürünlerin Afrika'dan geldiğini biliyordu ama bu ürünlerin kaynağı olan muhteşem devletten haberdar değildi. Ta ki o ünlü Hac ziyaretine kadar...

İslâm Dünyasına Şaşalı Bir Yolculuk

İnançlı bir Müslüman olan Mansa Musa büyük bir kafiyle kutsal toprakları ziyaret etmeye karar verdi. Bu kafiyle sıradan bir kafiye değildi. Mansa Musa ve kafilesi gö-

renlerin asla unutamayacağı bir manzara sunuyordu. Sadece altınları taşımak için 80 deve bulunuyordu ve her deve 136 kilogramlık altın taşımaktaydı. Bu altınların toplam değeri günümüzde 650 milyon dolar ediyor. Ayrıca vakanüvislere göre kafiyeledeki 60.000 kölenin yanında 12.000 cariye bulunuyordu. Bu cariyeler de günümüzde 350 milyon dolara tekabül edecek kadar altın taşıyordu. Ayrıca kafiyeledekiler altın sırmalarla bezenmiş, Pers ipeğinden yapılmış kıyafetler giyiyordu. Ancak bu müthiş kafilenin bu kadar altın taşımasındaki amaç zekâtı. Mansa Musa cömertliğiyle bilinirdi ve birçok yoksul kimseye yardımlarıyla onların hayatını değiştirdi. Söylenene göre kaldığı süre boyunca her hafta Cuma namazını kıldığı yerde bir cami inşa edilmesi için yardımda bulunuyordu. Tahminlere göre bir yıllık yolculuğu boyunca 50 küsur cami inşa ettirmişti.

Mansa Musa'nın bunca yardımı haliyle büyük sorunlara da yol açacaktı. Söylenene göre dağıttığı bunca altın yüzünden, Orta Doğu'daki altın fiyatları yere çakıldı. Bu bolluk nedeniyle fiyatlardaki düşüşün Orta Doğu'ya maliyeti bugün 1,5 milyar dolar olarak hesaplanıyor. Mansa Musa'nın bu kriz yüzünden altın fiyatlarını kontrol altına almak için büyük çaba sarf ettiği söyleniyor.

Bu ilginç olaylarının yanında Mansa Musa, ülkesini çok iyi bir şekilde yönetti ve devletine kelimenin tam anlamıyla altın dönemini yaşattı. Onun döneminde eğitim, bilim, ticaret ve mimari oldukça gelişmişti. Güçlü imparator, 1337'de 57 yaşında vefat etti. Servetine hâlâ değer biçmek imkânsız olsa da en iyi tahminle 2 trilyon dolar civarı olduğu yönünde. Bu nedenle de bu servet, onu tarihteki gelmiş geçmiş en zengin insan yapıyor.

Kaynakça

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-47515666> <https://www.history.com/news/who-was-the-richest-man-in-history-mansa-musa> https://www.history.com/image/t_share/MTU3ODc4NTk4MTQ2OTkxNDMz/image-placeholder-title.jpg https://www.indyturk.com/sites/default/files/styles/1368x911/public/article/main_image/2021/08/21/736886-212364027.jpg?itok=OnqCnkHO [https://www.britannica.com/place/Mali-historical-empire-Africa-Duducu, J. \(2022\). Mansa Musa: Tarihin En Zengin İnsanı. All About History, 11.Sayı, Sayfa 80-85.](https://www.britannica.com/place/Mali-historical-empire-Africa-Duducu, J. (2022). Mansa Musa: Tarihin En Zengin İnsanı. All About History, 11.Sayı, Sayfa 80-85.)

Kafkaslarda Bir Kartal: ŞEYH ŞAMİL

Zeynep Topal

Bazı kahramanlar vardır. Mücadelelerinin sonunda kaybederler. Ama bu öyle bir kaybediştir ki; tarihe adları kahraman olarak kazınır. Bir davanın kıvılcımı, zihinlerde sönmeyecek bir ateşin kö-rükleyicisi olurlar. Davaları ve hedefleri büyüktür. Sonunda kaybedecek de olsalar ümitleri, çabaları, azimleri büyüktür. Karşılarında çöldeki kum taneleri kadar düşman olsa da kendinden başka galip olmayan Allah'a güvenirlere. Kendilerine verilen emaneti son raddeye kadar aynı kararlılık ve cesaretle taşırlar. İşte bu yüzden aradan yüzyıllar geçse bile unutulmazlar; özlemle, sevgiyle yâd edilirler. Kimileri için bir hürriyet kahramanı, kimileri için bir ulusun atası, kimileri için ise İslam'ın muhafızı olan bu kahramanların emaneti, nesiller boyu taşınarak onu tutup kaldırarak

yeni kahramanları bekler.

Emanete sahip çıkan kahramanlardan biridir Şeyh Şamil. Hayatının otuz beş yılı aralıksız bir mücadeleyle, bitmek tükenmek bilmeyen savaşlarla geçmiştir. O, 1722'de Çar Petro tarafından ilk Kafkas seferinin yapılmasıyla başlayan 130 yıllık Kafkas -Rus mücadelesinin kilit ismidir. Kuzey Kafkasya'nın hâkimi olup Kafkas halklarını Ruslaştırmak emelinde olan Rus Çarlığına kafa tutmuş, kendi küçük ordusuyla yüz binlerce askere sahip olan ve ek-sildikçe takviye alarak daha da güçlenen Rus ordularını defalarca kez yenilgiye uğ-ratmış, birbiri ardınca değiştirilen Rus kumandanlarını aciz ve perişan bırakmıştır. Çeşitli milletlerden oluşan Kafkas halklarını imamet sancağı altında birleştirmiş; tek yürek, tek yumruk olarak

vatanın ve İslam'ın kurtuluşu için çarpışmıştır. Onun satırlara sığmayan hikâyesi, adını bir efsaneye dönüştürmüştür: Kafkas Kartalı.

1797 yılında, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında bulunan Kafkasya'nın kuzey kısmında, Dağıstan bölgesinde doğan Şeyh Şamil, Avar Türklerindedir. Kafkasların eğitim sistemine göre iyi bir eğitim görmüş, şeyhlerin terbiyesinde yetişmiştir. Sakin, iyi ahlaklı, düşünmeyi seven ve aynı zamanda cesur, dayanıklı biri olarak bilinir. Onun gençliği, tam da Rus zulmüne karşı bir başkaldırının filizlendiği bir zamana denk gelmiştir. Şeyh Mansur adında bir cengâverin mücadelesine-ne yazık ki- esir düşüşüne şahit olan Şeyh Şamil, yakın arkadaşı Gazi Muhammed'in önderliğinde, asıl direnişi başlatır.

Onların direnişini besleyen kaynak, İslam'ı özüne uygun, hurafelerden arındırılmış bir şekilde yaşamayı amaçlayan gazavât hareketidir. Hareketin liderine imam denir. Gazi Muhammed'in şehadetinin ardından önce Ham zât Bek imameti devralır, onu da şehit edilmesiyle Şeyh Şamil Kafkasya'nın üçüncü imamı olur. O, gönüllülerden oluşan bu direnişi sistemleştirir, bir devlet haline getirir. Düzenli bir ordu oluşturur. Ortak kararların alındığı bir meclis oluşturur ve ülkeyi bölgelere ayırarak en güvendiği müritlerinden naipler (vekiller) atar. Ancak ne kral ne de padişah olarak anılmak is-

ter; İmam Şamil olarak kalmayı tercih eder.

25 yıl süren imamlığı boyunca çok büyük acılar yaşar İmam Şamil. Eşini, evladını kaybeder. Köyü yağmalanır. Karargâhı kuşatılır, binlerce insan aç ve susuz kalır, şehitler verilir. Her şeye rağmen yine de pes etmez, vatanını zalimlere teslim etmez. Her şeyin bittiği, çıkmaza girdiği bir anda bile tekrar ayağa kalkar, 1842'de Dağıstan ve Çeçenistan'ın tek hâkimi olur.

Artık zafer yakındır. Ancak, 130 yıldır süren işgal, İmam Şamil'le 25 yıldır süren aralıksız savaşlar halkı

çok yormuştur. Bunu fırsat bilen Ruslar, silahla yenemedikleri Şeyh Şamil'i, halkın aklını karıştırarak bitirmeye karar verirler. Üstelik Paris Konferansında diğer düşmanlarıyla barış yapan Ruslar bütün güçleriyle Kafkasya'ya yüklenirler. Yaşı altmışı geçen Şeyh Şamil, aldığı yaralar, birinden ötekine koşturduğu savaşlar nedeniyle yorgun. Rusların kışkırtmasıyla etrafındakiler iyice azalmış. Düşman, onu bitirmek için son bir hücumu geçer. Şeyh Şamil, sürekli yerini değiştirip düşmanı şaşırtarak onları iki ay daha oylar. Şeyh Şamil'in etrafındakiler iyice azalır. Ulemanın da ısrarıyla, artık

ŞEYH ŞAMİL, HER NE KADAR KAFKASYA'NIN HÜRRİYET KAHRAMANI OLSA DA İSLAM ÂLEMİNİN ORTAK DEĞERİDİR. O, AĞIR YARALAR ALIP ÖLÜMDEN DÖNDÜĞÜNDE, İLK SORUSU "KAÇ VAKİT NAMAZIM KAZAYA KALDI?" OLAN BİR İMAN ABİDESİDİR.

mücadelenin sonunun geldiğini anlayan İmam Şamil, 17 Ağustos 1860'ta İstanbul'a gitmesine izin verilmesi şartıyla Ruslara teslim olur.

Rus Çarı I. Alexander, düşmanlarının bile saygı gösterdiği bu büyük kahramanı iltifatlarla karşılar ve kılıcını almaz. Şeyh Şamil, Çar'ın isteği üzerine bir süre Rusya'da kalır. Bu süreçte çeşitli davetlere katılır. Şeyh Şamil, her davet edildiği yerde iki şeyi sorar: Müzik var mı? Çocuklar gelecek mi? Onun müzikten hoşlanması; Şeyh Şamil'i dağlarda gezen, kan dökücü vahşi biri zanneden Rusları hayrete düşürmektedir. Şeyh Şamil ise ne kadar zarif, düşünceli ve merhametli bir insan oluşunu Rus sarayında da gösterir.

Her ne kadar kendisine iyi davranılsa da bazı düşmanlarının rahatsız edici bakışları hep üzerindedir. Esaret ve

vatanının durumu Şeyh Şamil'e çok ağır gelir. Bir süre Rusya'nın başka bir şehrinde kaldıktan sonra İstanbul'a gelir. Ardından oğlu Gazi Muhammed'in Rus sarayında rehin tutulması şartıyla hacca gitmesine izin verilir. Mekke'de hacıların onu görmek istemesi üzerine Kâbe'nin damına çıkarılır. Medine'de çok sevdiği peygamberine kavuşan Şeyh Şamil, milli elbisesini çıkarıp bir cübbe giyerek kalan ömrünü ibadetle geçirir. Burada, peygamber soyundan gelen seyyid ve şeriflerin en yaşlısı olan nakîbüsadat, hasta yatağından kalkıp İmam Şamil'in ziyaretine gelmiş ve şöyle demiştir, "Dün gece rüyamda cediti muazzamı Muhammed'i (sav) gördüm. Bana, "Ey vekilim, orada en büyüğünüz ve muhterem misafiriniz Şamil'dir. Ona hürmet ve hizmette kusur etmeyin" buyurdular." On yıllık esaretinin ardından 74 yaşında, kelime-i şehadet getirerek vefat etmiştir Kafkas Kartalı Şeyh Şamil.

Şeyh Şamil, her ne kadar Kafkasya'nın hürriyet kahramanı olsa da İslam âleminin ortak değeridir. O, ağır yaralar alıp ölümden döndüğünde, ilk sorusu "Kaç vakit namazım kazaya kaldı?" olan bir iman abidesidir. Annesi, mücadeleden bıkan bazı kişilerin etkisinde kalıp ona teslim olmayı teklif ettiğinde, bu hareketin cezası olan yüz değneği annesi yerine kendisine uygulatan bir adaletin, kararlılığın örneğidir. Rus sarayındaki matem sebebiyle beyaz sarığını çıkaran bir efendiliğin sahibidir.

Osmanlı tarafından kendisine Dağıstan Serdarı unvanı ile vezirlik verilmiş olan Kafkas Kartalı Şeyh Şamil, yolunu devam ettirenlere mücadele ruhu ve istiklâl ümidi aşılamış bir hürriyet kahramanıdır. Mekânı cennet olsun.

Azizim

Fatma Ravza Koçer

Aziz İstanbul diyerek başlamak istiyorum sözlerime, Aziz İstanbul! Azizliğini ispatlamaya gerek duyduğumdan değil bu yazdıklarım, milyonların sana olan sevdasını kâğıda dökme aşkımdan...

İstanbul deyince aklınıza ne geliyor? Bir ses, bir görüntü yahut bir medeniyet. Aynı ayrı hepsi eksik kalır.

Martılarının sesiyle, Galata Kulesi'nden bakılan görüntüsüyle, Avrupa ile Asya kıtasını birbirine bağlamasıyla, kavuşamayan sevdalıklarıyla, sokaktaki çocuk civıltısıyla, denizin serin sularındaki nazlı Kız Kulesi'yle, güneş ve ayın birbirine kavuştuğu Mihrimah Sultan Camii ile, Boğaziçi'ndeki ihtişamlı yalılarıyla, dışı mimari, içi masmavi Sultanahmet Camii ile, adıyla cihana ve asırlara meydan okumuş Ayasofya'sıyla, zamanın koca imparatoru Osmanlı'nın yönetim merkezi Topkapı Sarayı'yla, Galata'nın Kız Kulesi'ne olan karşılıksız sevgisiyle medeniyetlerin eşliğidir, aziz İstanbul.

Seneler öncesine gidelim dilerseniz. İstanbul'un Konstantinopolis olduğu zamanlardan bahsedelim. Nice devlet almak istemişti onu ama sultanlar sultanı Fatih Sultan Mehmet'in genç yüreğindeki ateş hiçbirine fırsat vermedi. Fatih, aziz İstanbul'un başkalarının

hakimiyeti altında olmasına artık katlanamazdı. Aklına koymuştu bir kere İstanbul'unu almayı. Ya o İstanbul'unu alacaktı ya İstanbul onu... Ayrıca İstanbul'u fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden ordu ne güzel ordu idi. Peygamberimiz'in bu hadisine mazhar olmayı kim istemezdi?

Fatih içinin ateşini söndürmeye çalışmadı, ona beraat emri verdi ve savaş başladı. Tam işlerin istenildiği gibi gitmediği zamanda ve tam umutlar tükeniyorken, hocası Akşemseddin'in rüyasına tecelli etti Eyüp Sultan Hazretleri. Kabrinin orada olduğunu söyledi. Böylece Fatih'in yüreğindeki ateş daha da alevlendi. Öyle çok istedi ki İstanbul'u almayı, sonunda gemileri karadan yürüterek aziz İstanbul'una kavuştu.

Bu yüzden medeniyetlerin beşiği diyorum ya işte. Onun fethedilmesi kolay olmadı, ondaki kültürel miras asırlara sığmadı, onun güzelliğine imrenmeyene henüz rastlanmadı.

Azizdi İstanbul, evvelden beri azizdi. Şimdi de öyle ve hep öyle kalacak. Sözlerimi Yahya Kemal'in Şu mısralarıyla noktalamak istiyorum:

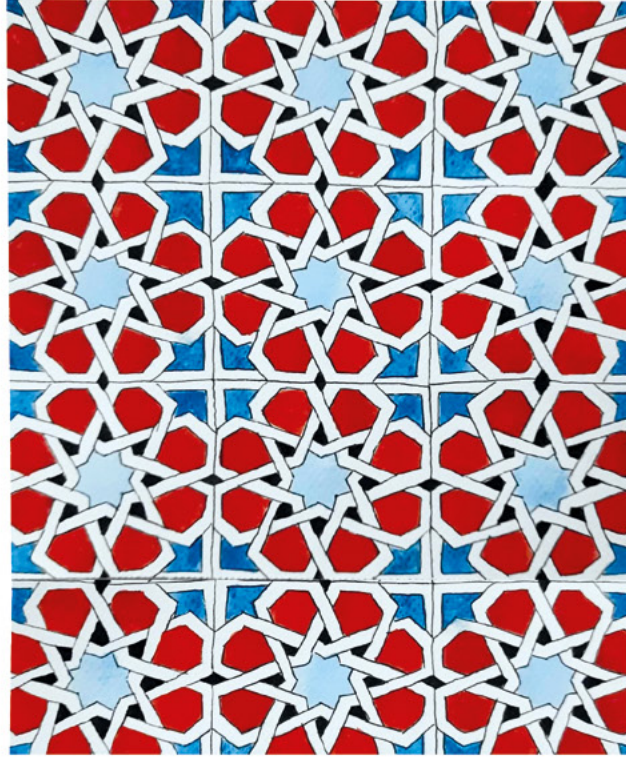
"Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer."

Kaynak:

Ziya Şakir'in Şeyh Şamil adlı kitabı

Resim: Zehra Ersoy

H Ü M A Y U N

TARİH, KÜLTÜR ve İSTANBUL DERGİSİ

Çini: Fatma Zehra Yıldız